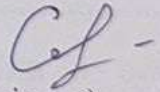

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Інститут заочного та дистанційного навчання
Кафедра конституційного права та прав людини

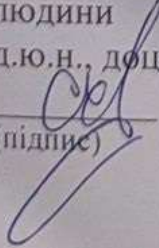
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
для здобуття ступеня вищої освіти магістра
на тему: «ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ
ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ»

Виконав: здобувач 2 курсу 3 групи
Спеціальність «181» код назва
ГЛАДКОВ Антон Андрійович
Індивідуальний навчальний план №
34-10-16 Мобільний телефон: +380

Науковий керівник:
професор кафедри
к.ю.н., доцент
Оксана СЛАВНА

(підпис)

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«15» 12 2025 р., протокол №
завідувач кафедри конституційного права та прав
людини
д.ю.н., доцент

(підпис)

Сергій ХАЛЮК

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ	11
1.1. Сутність та зміст національних інтересів у системі державного управління	11
1.2. Концептуальні підходи до формування державної політики захисту національних інтересів	24
1.3. Зарубіжний досвід реалізації державної політики захисту національних інтересів	35
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ	40
2.1. Правові основи захисту національних інтересів України	40
2.2. Система органів державної влади у сфері захисту національних інтересів	45
2.3. Механізми координації діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки	52
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ	57
3.1. Актуальні загрози національним інтересам України в сучасних умовах	57
3.2. Стратегічні пріоритети державної політики захисту національних інтересів	60
3.3. Основні напрями удосконалення механізмів захисту національних інтересів України	65
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах сучасних викликів і загроз національній безпеці України питання формування та реалізації ефективної державної політики захисту національних інтересів набуває особливого значення. Російська збройна агресія проти України, розпочата у 2014 році анексією Автономної Республіки Крим та окупацією частини Донецької і Луганської областей, а також ескалація у лютому 2022 року повномасштабним вторгненням, фундаментально змінила безпекове середовище держави та актуалізувала необхідність переосмислення підходів до визначення й захисту національних інтересів.

Національні інтереси становлять основу державної політики у сфері національної безпеки та є фундаментальною категорією, що визначає стратегічні цілі розвитку держави, суспільства та особистості. Згідно з Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави [1].

Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, визначає пріоритети національних інтересів України та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки [2]. Документ ґрунтується на трьох основних засадах: стримування (здатність держави протидіяти збройній агресії), стійкість (спроможність суспільства швидко адаптуватися до змін) та взаємодія (розвиток стратегічних відносин з партнерами), що відображає сучасне розуміння комплексного характеру забезпечення національної безпеки.

Проте практична реалізація державної політики захисту національних інтересів стикається з численними викликами: недосконалістю нормативно-правової бази, неефективністю координації між органами державної влади, обмеженістю ресурсів, а також швидкими змінами у безпековому середовищі,

пов'язаними з триваючою війною. Це зумовлює необхідність поглибленого наукового дослідження теоретико-методологічних засад формування державної політики захисту національних інтересів, всебічного аналізу існуючих механізмів її реалізації та розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх удосконалення в умовах воєнного стану та подальшого післявоєнного відновлення.

Стан наукової розробленості проблеми. Проблематика національних інтересів та державної політики їх захисту є предметом активних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі державного управління, політології, міжнародних відносин та національної безпеки.

Теоретико-методологічні аспекти визначення національних інтересів досліджували провідні вітчизняні науковці. Горбулін В.П. та Качинський А.Б. у фундаментальному підручнику «Засади національної безпеки України» (2009) комплексно розглянули концептуальні основи забезпечення національної безпеки, визначили принципи стратегічного планування у цій сфері та механізми реалізації національних інтересів [3]. Ситник Г.П. у монографії «Національна безпека України: теорія і практика» (2007) дослідив системні засади забезпечення національної безпеки з позицій державного управління, розкрив суть та методи забезпечення національної безпеки в сучасних умовах [4].

Власюк О.С. у фундаментальній праці «Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики» (2016) проаналізував еволюцію проблем національної безпеки, обґрунтував необхідність формування системи національної безпеки з урахуванням геополітичної ситуації, глобалізаційних процесів та реальних загроз [5]. Медвідь Ф.М. у статті «Національні інтереси як основа національної безпеки України» (2017) розкрив національні інтереси як реалізацію природного права народу на самостійне існування, як важливу детермінанту національного відродження України [6].

Питання формування державної політики у сфері національної безпеки розглядали Андріяш В.І., який у статті «Державна політика: концептуальні

аспекти визначення» (2013) проаналізував поняття державної політики у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі [7]; Андреева О.М., яка у монографії «Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією» (2009) дослідила зв'язок національної безпеки з проблемами національної ідентичності [8]. Резнікова О.О., провідний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень, у численних публікаціях, зокрема у статті для Енциклопедії Сучасної України (2020), розглянула сучасне розуміння категорії національної безпеки [9], а також у аналітичній доповіді «Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні» (2017) дослідила сучасні загрози національній безпеці [10]. Абрамов В.І., Ситник Г.П., Смолянчук В.Ф. та інші у колективній праці «Глобальна та національна безпека» (2016) представили комплексний підхід до дослідження феномену національної безпеки, що ґрунтується на системі поглядів стосовно балансу інтересів людини, суспільства й держави [11]. Правові аспекти забезпечення національної безпеки висвітлені у працях фахівців Національного університету оборони України, зокрема у статті «Закон України «Про національну безпеку України» і потреби нормативно-правового забезпечення воєнної політики» (2018), де проаналізовано нормативно-правове забезпечення у сфері воєнної політики [12]. Зарубіжний досвід захисту національних інтересів представлений у роботах класиків геополітичної думки. Бжезінський З. у праці «Велика шахівниця. Американське панування та його геостратегічні імперативи» (2000) проаналізував геополітичні імперативи національної безпеки провідних держав світу, зокрема США [13].

Водночас, незважаючи на значний доробок науковців, потребують подальшого дослідження питання адаптації системи захисту національних інтересів України до сучасних викликів, зумовлених повномасштабною російською агресією; удосконалення механізмів координації діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану; розробки стратегічних пріоритетів державної політики у контексті євроатлантичної інтеграції та подальшого відновлення держави. Актуальним залишається

питання імплементації міжнародного досвіду з урахуванням специфіки українського контексту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах наукової тематики кафедри та відповідає пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки в Україні у сфері державного управління та національної безпеки, визначеним постановою Кабінету Міністрів України.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є науково-теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення державної політики захисту національних інтересів України в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- дослідити теоретико-методологічні засади категорії «національні інтереси» у системі державного управління, визначити їх структуру, ієрархію та співвідношення з національною безпекою;
- проаналізувати концептуальні підходи до формування державної політики захисту національних інтересів, визначити принципи та механізми її реалізації;
- узагальнити зарубіжний досвід реалізації державної політики захисту національних інтересів у провідних країнах світу та країнах зі схожими викликами;
- здійснити комплексний аналіз правових основ захисту національних інтересів України, оцінити повноту та системність нормативно-правового забезпечення;
- дослідити систему органів державної влади у сфері захисту національних інтересів, визначити їх функції, повноваження та взаємодію;
- проаналізувати механізми координації діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, виявити проблеми та шляхи їх вирішення;
- ідентифікувати актуальні загрози національним інтересам України в сучасних умовах, здійснити їх класифікацію та оцінити рівень небезпеки;

- визначити стратегічні пріоритети державної політики захисту національних інтересів з урахуванням внутрішніх і зовнішніх викликів;
- розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення механізмів захисту національних інтересів України на стратегічному, операційному та тактичному рівнях.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері формування та реалізації державної політики захисту національних інтересів України.

Предметом дослідження є теоретичні засади, нормативно-правові основи, інституційні механізми та практика реалізації державної політики захисту національних інтересів України.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: діалектичний метод – для з'ясування сутності національних інтересів у їх розвитку та взаємозв'язку з національною безпекою, виявлення суперечностей у системі забезпечення національної безпеки; системний аналіз – для дослідження системи захисту національних інтересів як цілісного явища, визначення взаємозв'язків між її елементами, виявлення системних властивостей; структурно-функціональний метод – для аналізу структури системи національної безпеки, функцій і повноважень органів державної влади у сфері національної безпеки, механізмів їх взаємодії; порівняльно-правовий метод – для дослідження зарубіжного досвіду захисту національних інтересів, порівняння правових систем різних країн, виявлення спільного та особливого; формально-юридичний метод – для аналізу нормативно-правових актів, тлумачення правових норм, встановлення їх змісту, виявлення прогалин та суперечностей у законодавстві; метод контент-аналізу – для вивчення змісту стратегічних документів у сфері національної безпеки, виявлення ключових понять, пріоритетів, тенденцій; метод експертних оцінок – для визначення рівня загроз національним інтересам, оцінки ефективності механізмів їх захисту; метод SWOT-аналізу – для виявлення сильних і слабких сторін системи захисту національних інтересів, можливостей та загроз; метод прогнозування – для

визначення перспективних напрямів удосконалення державної політики, передбачення можливих сценаріїв розвитку ситуації.

Застосування комплексу методів забезпечило всебічність дослідження, достовірність отриманих результатів та обґрунтованість висновків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні державної політики захисту національних інтересів України та розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо її удосконалення в умовах сучасних викликів і загроз, зумовлених російською агресією та трансформацією глобального безпекового середовища. Зокрема:

вперше:

- запропоновано авторське визначення державної політики захисту національних інтересів як системи взаємопов'язаних цілей, завдань, принципів, правових норм, інституційних механізмів та заходів, що реалізуються органами державної влади у взаємодії з інститутами громадянського суспільства та міжнародними партнерами для забезпечення захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції;
- розроблено концептуальну модель координації діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки на основі принципів всеосяжного підходу, стратегічного планування, міжвідомчої взаємодії та ефективного використання ресурсів, яка передбачає створення єдиних ситуаційних центрів, цифрових платформ для обміну інформацією та механізмів швидкого реагування на загрози;

удосконалено:

- класифікацію загроз національним інтересам України з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних з повномасштабною російською агресією, гібридними загрозами, кібернетичними атаками, інформаційною війною, що дозволяє більш точно ідентифікувати характер загроз та розробляти адекватні заходи протидії;

- систему стратегічних пріоритетів державної політики захисту національних інтересів, яка включає оборонну складову, економічну стійкість, суспільну консолідацію, євроатлантичну інтеграцію та міжнародне співробітництво як взаємопов'язані та взаємозалежні напрями;

- механізм реалізації принципу людиноцентричності у державній політиці національної безпеки через забезпечення балансу інтересів особистості, суспільства і держави;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо сутності та змісту національних інтересів у системі державного управління, зокрема їх структури, ієрархії, співвідношення з національними цінностями та національною безпекою;

- науково-методичні підходи до аналізу ефективності механізмів захисту національних інтересів на основі системи індикаторів та критеріїв оцінювання;

- положення щодо адаптації зарубіжного досвіду захисту національних інтересів до українського контексту з урахуванням специфіки безпекового середовища, ресурсних можливостей та стратегічних пріоритетів держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків і рекомендацій дослідження:

- у діяльності Ради національної безпеки і оборони України та Апарату Ради національної безпеки і оборони України при розробці стратегічних документів у сфері національної безпеки, підготовці рішень РНБО, здійсненні координації діяльності органів виконавчої влади;

- у роботі органів виконавчої влади (Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, інших органів сектору безпеки і оборони) при формуванні та реалізації державної політики у відповідних сферах національної безпеки і оборони;

- **у законотворчій діяльності Верховної Ради України** при розробці та вдосконаленні законодавства у сфері національної безпеки, підготовці висновків до законопроектів, здійсненні парламентського контролю;
- **у діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування** при реалізації державної політики національної безпеки на регіональному та місцевому рівнях;
- **у навчальному процесі** при викладанні дисциплін «Державне управління національною безпекою», «Стратегічне планування у сфері національної безпеки», «Державна політика», «Публічне адміністрування» у закладах вищої освіти за спеціальністю Д 4 «Публічне управління та адміністрування» та К 3, К 8 «Національна безпека»;
- **у науково-дослідній роботі** як методологічна основа для подальших досліджень проблем національної безпеки, державної політики, стратегічного управління.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (65 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок, з них основного тексту – 76 сторінок, додатків – 3 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

1.1. Сутність та зміст національних інтересів у системі державного управління.

Розуміння сутності національних інтересів є фундаментальним для формування ефективної державної політики у сфері національної безпеки. Національні інтереси становлять основу для визначення стратегічних цілей розвитку держави, формування зовнішньої та внутрішньої політики, розподілу ресурсів та організації системи національної безпеки. У системі державного управління національні інтереси виконують роль стратегічних орієнтирів, що визначають напрями діяльності органів державної влади, критерії прийняття управлінських рішень та пріоритети розподілу обмежених ресурсів.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «національні інтереси», що відображають різні теоретичні школи міжнародних відносин та політичної науки.

Реалістична школа, представлена класичними працями Ганса Моргентау, розглядає національний інтерес як основну категорію зовнішньої політики, яка визначається прагненням держави до влади та могутності. З цієї позиції національні інтереси є об'єктивними, незалежними від волі політичних лідерів та визначаються геополітичним положенням держави, її ресурсами та місцем у міжнародній системі. Г. Моргентау стверджував, що політика, яка не відповідає національним інтересам, є аморальною, а моральною може бути лише та політика, що служить національним інтересам [14].

Ліберальна школа міжнародних відносин розглядає національні інтереси як результат взаємодії різних суспільних груп, політичних сил та інституцій. Прихильники цього підходу наголошують на суб'єктивному, соціально сконструйованому характері національних інтересів, які формуються у процесі суспільної дискусії та політичної конкуренції. На їх думку, національні інтереси не є заданими, а визначаються через демократичні процедури,

враховують інтереси різних груп та можуть змінюватися залежно від внутрішньополітичної ситуації [15].

Конструктивістський підхід акцентує увагу на ролі ідентичності, культури, норм та ідей у формуванні національних інтересів. Представники цього напрямку стверджують, що національні інтереси не є об'єктивними, а конструюються через дискурси, практики та соціальну взаємодію. Національні інтереси залежать від того, як держава визначає себе, свою роль у світі, свої відносини з іншими державами [16].

У вітчизняній науковій традиції національні інтереси розглядаються як усвідомлені потреби особистості, суспільства і держави у забезпеченні їх сталого розвитку, захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз. Медвідь Ф.М. підкреслює, що національні інтереси завжди виступали і виступають у ролі дійової, рушійної сили історії, оскільки вони полягають у реалізації права кожного народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію [6, с. 781]. Національні інтереси виступають як реалізація природного права народу на гідне існування, як важлива детермінанта національного відродження України, що набуває особливої гостроти в періоди, коли виникають нагальні потреби задовольнити національні сподівання і максимально використати національні ресурси [6, с. 783].

Власюк О.С. у фундаментальній праці «Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики» (2016) наголошує, що державна політика забезпечення національної безпеки має здійснюватися з урахуванням геополітичної ситуації навколо України та тенденцій до її зміни, світових глобалізаційних процесів, викликів, ризиків, небезпек і загроз реалізації національних інтересів, реальних та прогнозних можливостей держави й інших чинників, які впливають та впливатимуть на забезпечення стійкого розвитку України [5, с. 15]. Національні інтереси є динамічною категорією, що змінюється залежно від етапу розвитку суспільства, внутрішніх і зовнішніх умов, характеру загроз національній безпеці.

Горбулін В.П. та Качинський А.Б. у підручнику «Засади національної безпеки України» (2009) зазначають, що національні інтереси визначають пріоритетні напрями розвитку держави та є основою для формування стратегії національної безпеки [3, с. 45-52]. Автори наголошують на необхідності чіткого визначення та узгодження національних інтересів як передумови ефективного державного управління у сфері безпеки. Національні інтереси мають бути усвідомленими суспільством та політичною елітою, легітимізованими через демократичні процедури, формалізованими у стратегічних документах та нормативно-правових актах.

Ситник Г.П. у монографії «Національна безпека України: теорія і практика» (2007) розглядає національні інтереси як системоутворюючий елемент національної безпеки [4, с. 112-125]. Дослідник підкреслює, що суть національної безпеки полягає у створенні сприятливих умов для реалізації національних інтересів, процвітання, могутності, всебічного розвитку України для максимального задоволення потреб та інтересів представників української нації відповідно до загальновизнаних норм співіснування. Національна безпека є похідною від національних інтересів і не може бути забезпечена без їх чіткого визначення.

Законодавче визначення національних інтересів в Україні закріплено у Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Згідно зі статтею 1 цього Закону, **національні інтереси України** – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1].

Це визначення відображає комплексний підхід до розуміння національних інтересів, що включає три взаємопов'язані рівні: інтереси особистості, інтереси суспільства та інтереси держави. Такий підхід узгоджується з європейською традицією розуміння національної безпеки як захисту людини, її прав і свобод, що знайшло відображення у Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни».

Частина 3 статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» конкретизує фундаментальні національні інтереси України [1]:

1. **державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України** – цей інтерес є базовим, оскільки без забезпечення суверенітету та територіальної цілісності неможлива реалізація інших національних інтересів. Російська агресія проти України, що розпочалася у 2014 році, створила пряму загрозу цьому фундаментальному інтересу;

2. **сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення** – цей інтерес відображає соціально-економічну складову національної безпеки, спрямовану на підвищення добробуту громадян, розвиток людського капіталу, зміцнення економічної незалежності держави;

3. **інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами** – цей інтерес визначає зовнішньополітичний вектор розвитку України, що був конституційно закріплений змінами до Конституції України у 2019 році.

Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» № 4579-IX від 21 серпня 2025 року до фундаментальних національних інтересів також було додано [17]:

4. **розвиток культури, охорону культурної спадщини України** – визнання культурної складової як фундаментального національного інтересу є важливим кроком у контексті захисту національної ідентичності, особливо в умовах інформаційної війни та спроб Росії заперечити існування української нації;

5. **відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу** – цей інтерес пов'язаний з подоланням історичних травм, відновленням

історичної правди, збереженням пам'яті про жертви тоталітарних режимів та героїв боротьби за незалежність України.

Резнікова О.О. у статті для Енциклопедії Сучасної України (2020) зазначає, що відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю, а забезпечення екологічної безпеки є обов'язком держави [9]. Це конституційне положення визначає людиноцентричний підхід до національної безпеки, що знайшов відображення у Стратегії національної безпеки України 2020 року.

Структура національних інтересів

Аналіз змісту національних інтересів дозволяє виділити їх основні структурні елементи за суб'єктним критерієм:

1. Інтереси особистості включають:

- реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- забезпечення особистої безпеки, захист життя і здоров'я;
- забезпечення гідних умов життя, соціального захисту;
- можливості для самореалізації, фізичного, духовного та інтелектуального розвитку;
- доступ до освіти, охорони здоров'я, культури;
- участь в управлінні державними справами;
- захист прав власності та економічної свободи.

2. Інтереси суспільства охоплюють:

- зміцнення демократії, розвиток громадянського суспільства;
- забезпечення верховенства права, захист прав людини;
- досягнення та підтримання громадянської злагоди, суспільної консолідації;
- збереження та розвиток національної культури, мови, ідентичності;
- духовне оновлення України, формування національної свідомості;
- розвиток науки, освіти, культури;
- захист довкілля, забезпечення екологічної безпеки.

3. **Інтереси держави** полягають у:

- забезпеченні непорушності конституційного ладу;
- захисті державного суверенітету і територіальної цілісності;
- забезпеченні політичної, економічної та міжнародної стабільності;
- ефективному функціонуванні органів державної влади;
- безумовному виконанні законів і підтриманні правопорядку;
- розвитку рівноправних і взаємовигідних відносин з іншими державами;
- зміцненні міжнародних позицій України.

Ці три рівні національних інтересів є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Реалізація інтересів особистості можлива лише в безпечному суспільстві та стабільній державі. Водночас держава набуває легітимності та стійкості лише тоді, коли забезпечує реалізацію інтересів особистості та суспільства.

Класифікація національних інтересів

За різними критеріями можна виділити такі види національних інтересів:

За ступенем важливості:

- **Життєво важливі (критичні) інтереси** – інтереси, недотримання яких призводить до загрози самому існуванню держави, суспільства чи особистості. Для України такими інтересами є збереження державного суверенітету, територіальної цілісності, захист конституційного ладу, забезпечення безпеки громадян. Ці інтереси підлягають захисту всіма доступними засобами, включаючи використання військової сили;
- **Важливі інтереси** – інтереси, недотримання яких серйозно обмежує можливості реалізації стратегічних цілей розвитку, погіршує становище держави, але не становить критичної загрози існуванню. До таких інтересів належать економічний розвиток, соціальна стабільність, культурний розвиток. Для їх захисту використовуються переважно невоєнні засоби;
- **Периферійні інтереси** – інтереси, недотримання яких може мати негативні наслідки, але не впливає суттєво на життєво важливі сфери. Проте

навіть ці інтереси потребують уваги з боку держави, оскільки їх ігнорування може призвести до накопичення проблем.

За сферами суспільного життя:

- **Політичні інтереси** – збереження та зміцнення державного суверенітету, розвиток демократичних інституцій, забезпечення ефективності державного управління, формування громадянського суспільства, участь у міжнародних організаціях;
- **Економічні інтереси** – забезпечення економічної безпеки держави, сталого економічного зростання, захисту національного виробника, енергетичної незалежності, продовольчої безпеки, фінансової стабільності. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року, затверджена Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, визначає, що національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами [18];
- **Соціальні інтереси** – підвищення якості життя населення, розвиток людського капіталу, забезпечення соціального захисту, охорони здоров'я та освіти, подолання бідності, забезпечення соціальної справедливості;
- **Воєнні інтереси** – забезпечення обороноздатності держави, розвиток Збройних Сил України та інших військових формувань, підтримання достатнього рівня боєготовності для захисту від зовнішньої агресії. Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, визначає, що головним національним інтересом України у воєнній сфері є захист державного суверенітету та територіальної цілісності України, недопущення воєнного конфлікту на її території або поблизу державного кордону [19];
- **Інформаційні інтереси** – забезпечення інформаційної безпеки, розвиток національного інформаційного простору, захист від інформаційних загроз, дезінформації, пропаганди. Горбулін В.П. у монографії «Інформаційні

операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання» (2009) підкреслює зростаючу роль інформаційного фактора у забезпеченні національних інтересів, особливо в умовах розвитку інформаційних технологій та глобалізації інформаційного простору [20];

- **Екологічні інтереси** – збереження навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, протидія зміні клімату;

- **Культурні інтереси** – збереження і розвиток національної культури, мови, традицій, культурної спадщини, забезпечення культурного різноманіття.

За темпоральною ознакою:

- **Поточні інтереси** – пов'язані з вирішенням актуальних проблем національної безпеки та реагуванням на існуючі загрози (наприклад, забезпечення обороноздатності в умовах війни);

- **Середньострокові інтереси** – спрямовані на досягнення цілей у перспективі 5-10 років (наприклад, інтеграція в ЄС та НАТО);

- **Довгострокові (стратегічні) інтереси** – визначають бажаний стан держави у віддаленій перспективі, формують національну ідею та стратегію розвитку.

За географічною ознакою:

- **Глобальні інтереси** – пов'язані з участю України у вирішенні глобальних проблем людства (зміна клімату, міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового знищення);

- **Регіональні інтереси** – стосуються ситуації у регіонах, що мають безпосереднє значення для України (Чорноморський регіон, Центрально-Східна Європа);

- **Національні інтереси** – пов'язані безпосередньо з територією України та її населенням.

Співвідношення національних інтересів з іншими категоріями

Для повного розуміння сутності національних інтересів важливо визначити їх співвідношення з такими категоріями як національні цінності, національна безпека, національні цілі.

Національні інтереси та національні цінності. Національні цінності – це фундаментальні принципи та ідеали, які визнаються суспільством як найважливіші і визначають його ідентичність. Для України, згідно з Конституцією та стратегічними документами, такими цінностями є: свобода, гідність людини, демократія, верховенство права, права людини, соціальна справедливість, патріотизм, європейський вибір. Національні інтереси є інструментальними щодо національних цінностей – вони визначають конкретні цілі та завдання, реалізація яких забезпечує збереження та розвиток національних цінностей. Якщо цінності відповідають на питання «що є найважливішим для нації?», то інтереси – на питання «що потрібно робити для збереження цих цінностей?».

Національні інтереси та національна безпека. Національна безпека, згідно зі статтею 1 Закону України «Про національну безпеку України», це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. Таким чином, національні інтереси визначають, **що саме** потребує захисту, а національна безпека – це **стан захищеності** цих інтересів від загроз. Національна безпека є похідною категорією від національних інтересів і не може бути забезпечена без чіткого визначення та усвідомлення останніх.

Національні інтереси та національні цілі. Національні цілі – це конкретні, вимірювані результати, яких держава прагне досягти у певний період часу. Вони формулюються на основі національних інтересів і є більш конкретними та операційними. Наприклад, якщо національним інтересом є інтеграція в ЄС, то національною ціллю може бути виконання критеріїв членства в ЄС до певного року.

Механізм формування національних інтересів

Формування національних інтересів є складним багатофакторним процесом, що включає кілька етапів:

1. Ідентифікація потреб особистості, суспільства і держави на основі аналізу внутрішніх і зовнішніх умов розвитку. Цей етап передбачає виявлення об'єктивних потреб у безпеці, розвитку, добробуті, які впливають з геополітичного положення держави, її ресурсного потенціалу, історичного досвіду, культурних особливостей.

2. Усвідомлення та артикуляція потреб через політичні, наукові, експертні та громадські дискусії. На цьому етапі об'єктивні потреби перетворюються на усвідомлені інтереси через діяльність політичних партій, громадських організацій, засобів масової інформації, наукових інституцій. Важливу роль відіграє публічна дискусія, яка дозволяє виявити різні позиції та підходи.

3. Узгодження інтересів різних суспільних груп, політичних сил, регіонів для досягнення суспільного консенсусу. Оскільки різні групи можуть мати відмінні або навіть суперечливі інтереси, необхідний процес узгодження та компромісу. Це досягається через демократичні процедури, переговори, суспільний діалог.

4. Формалізація національних інтересів у стратегічних документах, нормативно-правових актах, програмах розвитку. На цьому етапі усвідомлені та узгоджені інтереси закріплюються у правових нормах, що надає їм офіційного статусу та обов'язковості для виконання.

5. Легітимізація національних інтересів через їх схвалення відповідними органами державної влади (Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України) та підтримку суспільством. Легітимізація забезпечує визнання національних інтересів як з боку влади, так і з боку громадян, що є необхідною умовою для їх ефективного захисту.

6. Реалізація національних інтересів через конкретні політики, програми, заходи органів державної влади у різних сферах суспільного життя.

7. Моніторинг та актуалізація національних інтересів з урахуванням змін внутрішніх і зовнішніх умов, появи нових загроз, еволюції суспільних цінностей.

Абрамов В.І., Ситник Г.П., Смолянук В.Ф. та інші у підручнику «Глобальна та національна безпека» (2016) зазначають, що в Україні загалом переважає комплексний підхід до дослідження феномену національної безпеки, що ґрунтується на системі поглядів стосовно балансу інтересів людини, суспільства й держави, взаємозв'язку національних цінностей та інтересів [11, с. 156-178]. Такий підхід відображає демократичний характер української держави та визнання людини найвищою соціальною цінністю.

Особливості національних інтересів України на сучасному етапі

Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, визначає пріоритети національних інтересів України з урахуванням сучасних викликів і загроз [2]. Документ акцентує увагу на людиноцентричному підході до національної безпеки, коли головним пріоритетом є захист життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканості та інших невід'ємних прав людини і громадянина.

Особливістю сучасного етапу розвитку України є необхідність захисту національних інтересів в умовах повномасштабної російської збройної агресії. Це зумовлює коригування пріоритетів національних інтересів та посилення уваги до таких аспектів як:

- **відновлення територіальної цілісності України** – повернення тимчасово окупованих територій, включаючи Автономну Республіку Крим та окремі райони Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей;
- **забезпечення обороноздатності держави** – підтримання та посилення спроможностей Збройних Сил України для відсічі агресії, модернізація озброєння та військової техніки, розвиток резервів;

- **зміцнення міжнародної підтримки України** – розвиток стратегічного партнерства з США, країнами ЄС, НАТО, отримання військової, фінансової, гуманітарної допомоги, координація санкцій проти агресора;
- **протидія гібридним загрозам** – захист від інформаційних атак, пропаганди, кібератак, диверсій, спроб дестабілізації внутрішньої ситуації;
- **забезпечення економічної стійкості в умовах війни** – підтримання функціонування економіки, забезпечення енергетичної безпеки, продовольчої безпеки, фінансової стабільності;
- **підтримання суспільної консолідації** – забезпечення єдності суспільства, протидія спробам розколу, підтримка довіри до державної влади.

Водночас Україна не відмовляється від довгострокових стратегічних інтересів, зокрема **інтеграції в ЄС та НАТО**. Навпаки, війна актуалізувала ці інтереси, оскільки членство в євроатлантичних структурах розглядається як найнадійніша гарантія безпеки та процвітання України у довгостроковій перспективі. 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, що стало історичним досягненням [21].

Функції національних інтересів у системі державного управління

У системі державного управління національні інтереси виконують кілька важливих функцій:

Цілепокладальна функція – національні інтереси визначають стратегічні цілі розвитку держави, суспільства та особистості, формують основу для розробки довгострокових стратегій, концепцій, програм. Вони відповідають на фундаментальне питання: до якого стану держава та суспільство прагнуть у довгостроковій перспективі?

Регулятивна функція – національні інтереси є критерієм оцінки політичних рішень, дій органів державної влади, спрямовують діяльність різних суб'єктів державного управління. Будь-яке управлінське рішення має оцінюватися з точки зору його відповідності національним інтересам.

Мотиваційна функція – усвідомлені національні інтереси мобілізують суспільство на їх досягнення та захист, формують патріотичні настрої,

консолідують суспільство навколо спільних цілей. Коли громадяни розуміють і поділяють національні інтереси, вони готові докладати зусиль для їх реалізації.

Легітимацийна функція – національні інтереси легітимізують державну політику, обґрунтовують необхідність певних рішень та дій влади, включаючи непопулярні заходи (наприклад, збільшення оборонних видатків, запровадження воєнного стану).

Координаційна функція – національні інтереси забезпечують узгодженість дій різних органів державної влади, спрямовують їх діяльність на досягнення спільних цілей, створюють основу для міжвідомчої взаємодії та координації.

Інтеграційна функція – національні інтереси об'єднують різні суспільні групи, регіони, політичні сили навколо спільних цілей, сприяють формуванню національної ідентичності та соціальної згуртованості.

Реалізація національних інтересів у системі державного управління

Реалізація національних інтересів в системі державного управління здійснюється через:

- **формування державної політики** у різних сферах суспільного життя (економічна, соціальна, зовнішня, оборонна політика тощо), що базується на національних інтересах і спрямована на їх досягнення;
- **розробку та виконання стратегічних документів** (Стратегія національної безпеки, Стратегія воєнної безпеки, галузеві стратегії), програм, планів, що конкретизують шляхи реалізації національних інтересів;
- **створення відповідних інституцій та механізмів** (Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство оборони, Служба безпеки України, інші органи сектору безпеки і оборони);
- **забезпечення ресурсами** (фінансовими, людськими, матеріальними, інформаційними), необхідними для реалізації національних інтересів;

- здійснення контролю та моніторингу стану реалізації національних інтересів, оцінювання ефективності заходів, коригування політики за необхідності.

Таким чином, національні інтереси є фундаментальною категорією у системі державного управління, що визначає стратегічні орієнтири розвитку держави, суспільства та особистості, формує основу для державної політики у всіх сферах, включаючи національну безпеку. Чітке визначення, усвідомлення та ефективний захист національних інтересів є необхідною умовою забезпечення національної безпеки, державного суверенітету та сталого розвитку України. В умовах російської агресії захист національних інтересів набуває екзистенційного значення, оскільки йдеться про збереження самого існування української держави та нації.

1.2. Концептуальні підходи до формування державної політики захисту національних інтересів.

Формування державної політики захисту національних інтересів є складним багатофакторним процесом, що потребує системного наукового обґрунтування, чіткого визначення цілей, завдань, принципів та механізмів реалізації. У світовій та вітчизняній науці сформувалися різні концептуальні підходи до розуміння сутності, змісту та механізмів формування такої політики.

Розглянемо спочатку базове поняття державної політики. Андріяш В.І. у статті «Державна політика: концептуальні аспекти визначення» (2013) зазначає, що державна політика – це реакція держави на конкретні проблеми суспільства або окремих груп у цьому суспільстві [7]. Вона покликана погоджувати інтереси, знаходити консенсус, необхідний для стабільності суспільства. Державна політика дистанціюється від політики конкретних політичних сил, навіть тих, які мають більшість у представницьких органах влади, оскільки вона повинна представляти інтереси всього суспільства, бути достатньо стійкою, стабільною, мати історичну перспективу [7].

У контексті захисту національних інтересів, державна політика набуває особливого значення, оскільки йдеться про захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. На основі аналізу наукової літератури та практики можна запропонувати таке визначення:

Державна політика захисту національних інтересів – це система взаємопов'язаних цілей, завдань, принципів, правових норм, інституційних механізмів та заходів, що реалізуються органами державної влади у взаємодії з інститутами громадянського суспільства та міжнародними партнерами для забезпечення захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, створення умов для сталого розвитку України в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції.

Це визначення підкреслює комплексний характер державної політики, що включає нормативний (цілі, принципи, норми), інституційний (органи, механізми) та діяльнісний (заходи, дії) виміри, а також акцентує на необхідності взаємодії держави з суспільством та міжнародними партнерами.

У світовій науці сформувалися різні теоретичні школи та концептуальні підходи до розуміння національної безпеки та формування політики її забезпечення.

1. Реалістичний підхід базується на розумінні міжнародних відносин як конкурентного анархічного середовища, де держави прагнуть максимізувати свою безпеку та могутність. Згідно з цим підходом, держава є основним актором у сфері безпеки, а національні інтереси визначаються прагненням до виживання та збереження суверенітету. Захист національних інтересів ґрунтується передусім на військовій силі, стратегічному балансуванні, створенні союзів. Класичні представники цього підходу (Г. Моргентау, К. Волц) наголошують на об'єктивному характері національних інтересів та необхідності їх раціонального визначення на основі геополітичного аналізу [14].

Для України цей підхід є актуальним в умовах російської агресії, коли військова сила залишається необхідним інструментом захисту національних

інтересів. Водночас реалістичний підхід має обмеження, оскільки недооцінює роль міжнародних інституцій, економічної взаємозалежності, цінностей та ідентичності.

2. Ліберальний підхід акцентує увагу на ролі міжнародних інституцій, економічної взаємозалежності, демократичних норм у забезпеченні безпеки. Прихильники цього підходу (Дж. Най, Р. Кохейн) вважають, що захист національних інтересів досягається не лише через військову силу, а й через міжнародне співробітництво, економічну інтеграцію, дотримання міжнародного права [22]. Особлива роль відводиться «м'якій силі» (soft power) – здатності досягати цілей через привабливість культури, цінностей, політичних ідей, а не через примус.

Цей підхід відображений у зовнішній політиці України, спрямованій на інтеграцію в ЄС та НАТО, розвиток стратегічного партнерства, участь у міжнародних організаціях. Україна розраховує на підтримку міжнародного співтовариства на основі спільних цінностей демократії, верховенства права, прав людини.

3. Конструктивістський підхід розглядає національні інтереси як соціально сконструйовані явища, що формуються в процесі взаємодії держав, через дискурси, ідентичності, норми. Представники цього підходу (А. Вендт, Е. Адлер) наголошують на важливості ідей, переконань, культурних факторів у формуванні державної політики [23]. Захист національних інтересів залежить від того, як держава визначає себе та свої інтереси у світовому контексті.

Для України цей підхід актуальний у контексті формування національної ідентичності, протидії російській пропаганді, яка намагається заперечити існування української нації. Утвердження української ідентичності, мови, культури є важливим аспектом захисту національних інтересів.

4. Системний підхід передбачає розгляд національної безпеки як складної системи взаємопов'язаних елементів: суб'єктів, об'єктів, загроз, механізмів захисту. Ситник Г.П. визначає систему забезпечення національної безпеки як сукупність суб'єктів забезпечення національної безпеки, яких,

відповідно до чинного законодавства, наділено відповідними функціями, повноваженнями і спеціальними засобами у цій сфері [4, с. 145-167]. Системний підхід дозволяє комплексно аналізувати всі складові політики захисту національних інтересів та їх взаємозв'язки, виявляти системні властивості та синергетичні ефекти.

5. Всеосяжний (комплексний) підхід до безпеки передбачає розширене розуміння загроз національним інтересам, що включає не лише військові, а й економічні, соціальні, екологічні, інформаційні, кібернетичні загрози. Цей підхід знайшов відображення у Концепції всеосяжної безпеки (Comprehensive Security), яку активно розвивають міжнародні організації, зокрема НАТО та ЄС [24]. Всеосяжний підхід потребує координації зусиль різних секторів безпеки, залучення всіх органів державної влади, громадського сектору, міжнародних партнерів.

Горбулін В.П. та Качинський А.Б. у підручнику «Засади національної безпеки України» (2009) наголошують на необхідності комплексного підходу до забезпечення національної безпеки, що передбачає координацію зусиль у політичній, економічній, соціальній, військовій, інформаційній та інших сферах [3, с. 89-112].

Принципи формування державної політики захисту національних інтересів.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає базові принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони [1]:

1. **Верховенство права, підзвітність, законність, прозорість** та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили. Ці принципи відображають демократичний характер української держави, де всі рішення та дії у сфері безпеки мають відповідати закону та перебувати під контролем демократичних інституцій.

2. **Дотримання норм міжнародного права**, участь у міжнародних зусиллях із підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах

міжнародної колективної безпеки. Україна є членом ООН, ОБСЄ, Ради Європи, інших міжнародних організацій і зобов'язана дотримуватися міжнародного права.

3. **Своєчасність і координація** діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки України. Ефективний захист національних інтересів вимагає швидкого реагування на загрози та узгодженості дій різних органів.

4. **Розподіл функцій та повноважень** між складовими сектору безпеки і оборони. Чіткий розподіл повноважень запобігає дублюванню функцій та забезпечує ефективність.

5. **Належна ресурсна і фінансова достатність** та ефективність. Захист національних інтересів потребує відповідного фінансування та ресурсного забезпечення.

6. **Цивільний демократичний контроль** над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони. Цей принцип є фундаментальним для демократичної держави і передбачає контроль з боку Президента, Парламенту, Уряду, громадянського суспільства.

До цих законодавчо визначених принципів можна додати:

Принцип національних інтересів як основи – будь-які рішення у сфері національної безпеки мають оцінюватися з точки зору їх відповідності національним інтересам України, а не інтересам окремих груп чи зовнішніх акторів.

Принцип пріоритетності людини – відповідно до Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», людина, її життя і здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю [2]. Цей принцип означає, що метою державної політики є захист прав, свобод та інтересів людини.

Принцип превентивності – пріоритет заходів попередження загроз над реагуванням на них після виникнення. Краще запобігти реалізації загрози, ніж долати її наслідки.

Принцип адекватності та пропорційності – відповідність заходів захисту характеру та рівню загроз. Надмірна або недостатня реакція на загрози може бути контрпродуктивною.

Принцип ефективного міжнародного співробітництва – інтеграція у європейський та євроатлантичний безпековий простір, розвиток стратегічного партнерства з провідними країнами світу.

Принцип балансу інтересів – забезпечення балансу між інтересами особистості, суспільства і держави, між безпекою та свободою, між короткостроковими та довгостроковими цілями.

Формування державної політики захисту національних інтересів здійснюється через систему взаємопов'язаних механізмів:

1. Стратегічне планування.

Згідно з Законом України «Про національну безпеку України», стратегічне планування у сферах національної безпеки і оборони здійснюється шляхом розроблення та виконання документів стратегічного планування [1].

Горбулін В.П. та Качинський А.Б. у роботі «Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки» (2010) детально розглядають процес стратегічного планування у сфері національної безпеки [25]. Автори підкреслюють, що стратегічне планування забезпечує визначення довгострокових цілей, пріоритетів, завдань державної політики, узгодженість дій різних суб'єктів національної безпеки.

Ієрархія документів стратегічного планування включає:

Вищий рівень:

- Стратегія національної безпеки України – основний документ довгострокового планування, що визначає пріоритети національних інтересів, цілі та напрями державної політики [2];

Середній рівень:

- Стратегія воєнної безпеки України [19];
- Стратегія кібербезпеки України [26];
- Стратегія економічної безпеки України [18];

- інші галузеві стратегії та концепції;

Нижчий рівень:

- державні програми;
- плани діяльності органів виконавчої влади;
- плани застосування сил та засобів.

Процес стратегічного планування включає: аналіз безпекового середовища, ідентифікацію загроз, визначення пріоритетів, розробку стратегій та планів, ресурсне забезпечення, моніторинг та оцінювання виконання.

2. Нормативно-правове регулювання.

Формування правової основи захисту національних інтересів через прийняття законів, підзаконних актів, стратегічних документів. Правове регулювання забезпечує легітимність державної політики, визначає повноваження органів влади, права та обов'язки громадян, відповідальність за порушення.

3. Інституційний механізм.

Створення та функціонування системи органів державної влади, уповноважених на захист національних інтересів. Закон України «Про національну безпеку України» визначає систему суб'єктів забезпечення національної безпеки, їх функції та повноваження [1]. Ефективність інституційного механізму залежить від чіткості розподілу повноважень, компетентності кадрів, матеріально-технічного забезпечення.

4. Організаційний механізм.

Визначення процедур прийняття рішень, механізмів координації та взаємодії, систем управління. Організаційний механізм включає регламенти роботи органів влади, процедури підготовки та прийняття рішень, системи звітності та контролю.

5. Ресурсний механізм.

Забезпечення фінансовими, матеріальними, людськими та іншими ресурсами, необхідними для реалізації державної політики. Згідно зі статтею 47 Закону України «Про національну безпеку України», фінансування у сферах

національної безпеки і оборони здійснюється в обсязі не меншому ніж 5 відсотків від валового внутрішнього продукту України [1]. В умовах війни цей показник значно перевищується.

6. Експертно-аналітичний механізм.

Залучення наукових установ, аналітичних центрів, експертів для дослідження проблем національної безпеки, аналізу загроз, розробки рекомендацій. Експертно-аналітична підтримка забезпечується через діяльність:

- Національного інституту стратегічних досліджень;
- аналітичних підрозділів Апарату РНБО;
- науково-дослідних установ Міністерства оборони України;
- незалежних аналітичних центрів («Центр Разумкова», «Українська Стратегія», інші);
- університетів та наукових інституцій.

7. Комунікаційний механізм.

Забезпечення комунікації між органами державної влади, суспільством, міжнародними партнерами з питань національної безпеки. Комунікаційний механізм включає:

- стратегічні комунікації – координоване використання комунікаційних можливостей держави для підтримки національних цілей;
- публічну дипломатію – взаємодію з іноземною аудиторією;
- інформування громадськості про стан національної безпеки;
- протидію дезінформації та пропаганді.

Етапи формування державної політики.

Процес формування державної політики захисту національних інтересів можна розділити на кілька послідовних етапів:

Етап 1. Визначення проблеми та постановка на порядок денний.

На цьому етапі відбувається усвідомлення проблеми у сфері національної безпеки, її артикуляція, привернення уваги політичних лідерів та суспільства. Проблема може бути виявлена через:

- аналітичні звіти спецслужб та експертів;
- громадські дискусії та медіа;
- міжнародні огляди та рейтинги;
- кризові події та інциденти.

Етап 2. Аналіз проблеми та розробка альтернатив.

Поглиблений аналіз проблеми, визначення її причин, наслідків, взаємозв'язків з іншими проблемами. Розробка альтернативних варіантів політики, оцінка їх переваг, недоліків, ризиків, ресурсних потреб.

Етап 3. Прийняття рішення.

Вибір оптимального варіанту політики на основі критеріїв ефективності, легітимності, ресурсної доступності. Рішення приймається відповідними органами влади (Президент, РНБО, Верховна Рада, Уряд) залежно від їх компетенції.

Етап 4. Формалізація політики.

Закріплення прийнятої політики у стратегічних документах, законах, підзаконних актах, програмах, планах. Визначення відповідальних виконавців, термінів, ресурсів, індикаторів досягнення цілей.

Етап 5. Реалізація політики.

Практичне впровадження прийнятих рішень через діяльність органів державної влади, виконання програм та планів, реалізацію конкретних заходів. На цьому етапі важлива координація дій різних органів, оперативне реагування на виклики.

Етап 6. Моніторинг та оцінювання.

Постійне спостереження за виконанням політики, збір даних про результати, оцінювання ефективності заходів. Використовуються системи індикаторів, звіти виконавців, експертні оцінки, соціологічні опитування.

Етап 7. Коригування політики.

За результатами моніторингу та оцінювання здійснюється коригування політики, внесення змін до стратегій, програм, планів. У разі суттєвих змін безпекового середовища може відбуватися перегляд політики.

Особливості формування державної політики захисту національних інтересів України. Формування державної політики захисту національних інтересів України має свої особливості, зумовлені специфікою історичного розвитку, геополітичним положенням, сучасними викликами:

1. Перехідний характер суспільства та держави.

Україна перебуває на етапі формування демократичних інституцій, становлення громадянського суспільства, ринкової економіки, що впливає на процеси визначення та узгодження національних інтересів. Триває пошук національної ідентичності, консенсусу щодо стратегічних цілей розвитку.

2. Зовнішня агресія як визначальний фактор.

Російська збройна агресія проти України фундаментально змінила безпекове середовище, актуалізувала питання захисту суверенітету та територіальної цілісності, зумовила необхідність пріоритизації оборонної складової державної політики. Війна вплинула на всі аспекти життя держави та суспільства.

3. Євроатлантична інтеграція як стратегічний курс.

Стратегічний курс України на членство в ЄС та НАТО визначає орієнтири державної політики, зумовлює необхідність адаптації національного законодавства, інституцій до європейських та євроатлантичних стандартів. Це впливає на формування державної політики у всіх сферах.

4. Необхідність системних реформ.

Трансформація системи національної безпеки відповідно до демократичних стандартів, принципів ефективного управління, сучасних викликів. Реформи охоплюють сектор безпеки і оборони, судову систему, публічне адміністрування, боротьбу з корупцією.

5. Обмежені ресурси та конкуренція пріоритетів.

Необхідність балансувати між оборонними потребами та соціально-економічним розвитком, між поточними та довгостроковими цілями, між різними сферами національної безпеки в умовах обмежених ресурсів.

Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» визначає три основні засади державної політики у сфері національної безпеки, що відображають концептуальний підхід України [2]:

Стимування (Deterrence) – здатність держави протидіяти будь-якій збройній агресії завдяки підтриманню достатнього рівня обороноздатності, спроможності завдавати неприйнятних втрат потенційному агресору. Стимування включає: розвиток Збройних Сил, підтримання боєготовності, створення резервів, розвиток оборонно-промислового комплексу, участь у колективній безпеці.

Стійкість (Resilience) – спроможність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища та підтримувати сталий розвиток, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей. Стійкість включає: економічну стійкість, енергетичну незалежність, соціальну згуртованість, інформаційну безпеку, кібербезпеку, готовність до надзвичайних ситуацій.

Взаємодія (Engagement) – розвиток стратегічних відносин з ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їхніми державами-членами, США, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України. Взаємодія включає: військове партнерство, економічне співробітництво, дипломатичну підтримку, участь у міжнародних місіях.

Ці три засади формують концептуальну основу державної політики захисту національних інтересів України на сучасному етапі і відображають всеосяжний підхід до національної безпеки.

Таким чином, формування державної політики захисту національних інтересів є складним багатофакторним процесом, що базується на різних концептуальних підходах, реалізується через систему принципів та механізмів, проходить кілька послідовних етапів. Для України особливо актуальним є поєднання реалістичного розуміння необхідності військової сили для відсічі агресії з ліберальним підходом до міжнародного співробітництва та інтеграції у

євроатлантичні структури, а також всеосяжний підхід до безпеки, що враховує всі виміри загроз національним інтересам.

1.3. Зарубіжний досвід реалізації державної політики захисту національних інтересів.

Бжезінський З. у праці «Велика шахівниця. Американське панування та його геостратегічні імперативи» (2000) аналізує американську стратегію забезпечення національних інтересів через геополітичне домінування [13, с. 45-78]. Автор підкреслює значення контролю над ключовими регіонами світу, створення системи союзів, підтримання військової переваги для захисту американських національних інтересів.

Досвід Сполучених Штатів Америки. США мають найбільш розвинену та комплексну систему захисту національних інтересів. Концептуальною основою американської політики національної безпеки є Стратегія національної безпеки (National Security Strategy), яка розробляється адміністрацією Президента та оновлюється кожні чотири роки або за необхідності.

Стратегія національної безпеки США визначає пріоритети: захист американського народу, процвітання та цінностей; стимулювання економічного процвітання; реалізація та захист демократичних цінностей. Документ базується на концепції «інтегрованого стримування» (integrated deterrence), що передбачає координацію дипломатичних, економічних, військових інструментів для протидії загрозам [27].

Особливістю американської системи є чітка ієрархія стратегічних документів: Стратегія національної безпеки визначає загальні цілі, на її основі розробляються Стратегія національної оборони, Воєнна стратегія, галузеві стратегії у різних сферах безпеки.

Інституційна структура національної безпеки США включає: Раду національної безпеки (National Security Council) при Президенті, Міністерство оборони, Міністерство внутрішньої безпеки, Державний департамент, розвідувальне співтовариство. Важливим елементом є розвинене експертно-

аналітичне середовище – «мозкові центри» (RAND Corporation, CSIS, Brookings Institution), які проводять незалежні дослідження та розробляють рекомендації.

Фінансування національної безпеки США є найбільшим у світі – оборонний бюджет перевищує 800 млрд доларів, що становить близько 3,5% ВВП [28].

Досвід країн Європейського Союзу. ЄС розробив власний підхід до безпеки, що базується на принципах багатосторонності, міжнародного права, комплексної безпеки. Глобальна стратегія ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки (EU Global Strategy, 2016) визначає п'ять пріоритетів: безпека Союзу, державна та суспільна стійкість, інтегрований підхід до конфліктів, регіональні кооперативні порядки, глобальне управління [29].

ЄС розвиває Спільну політику безпеки та оборони (CSDP), яка включає цивільні та військові місії, розвиток оборонного потенціалу через Європейський оборонний фонд, механізм Постійного структурованого співробітництва (PESCO).

У відповідь на російську агресію проти України ЄС значно посилив безпекову політику. Стратегічний компас для безпеки та оборони (Strategic Compass, 2022) визначає конкретні цілі до 2030 року у чотирьох сферах: дії, стійкість, можливості, партнерства [30].

Досвід Великої Британії. Велика Британія має багату історію стратегічного планування. Інтегрована оглядка безпеки, оборони, розвитку та зовнішньої політики (Integrated Review, 2021, оновлена 2023) визначає довгострокові пріоритети до 2030 року [31].

Британська концепція «Global Britain» передбачає збереження глобальної ролі через посилення оборонного потенціалу, стратегічні партнерства (AUKUS), активну дипломатію. Велика Британія одна з перших надала значну військову допомогу Україні після початку повномасштабної агресії.

Досвід країн Балтії. Досвід Литви, Латвії та Естонії є особливо цінним для України, оскільки ці країни відновили незалежність після розпаду СРСР, зіткнулися з російською загрозою, успішно інтегрувалися у НАТО та ЄС.

Стратегії національної безпеки балтійських країн чітко ідентифікують Росію як головну загрозу. Політика базується на трьох стовпах: членство в НАТО та ЄС, розвиток власного оборонного потенціалу, зміцнення суспільної стійкості.

Естонія є лідером у сфері кібербезпеки. Після кібератак 2007 року країна створила ефективну систему кіберзахисту, заснувала Центр передового досвіду НАТО з кібероборони у Таллінні [32]. Естонська концепція «суспільства тотальної оборони» передбачає залучення всіх секторів до забезпечення безпеки.

Досвід Польщі. Польща значно збільшила видатки на оборону до 4% ВВП, модернізує Збройні Сили, розвиває територіальну оборону. Після 2022 року Польща стала одним з найбільших постачальників військової допомоги Україні [33].

Досвід Фінляндії. Фінляндія, яка має 1340-кілометровий кордон з Росією, підтримує високий рівень оборонної готовності. Фінська модель резервної армії передбачає, що близько 900 тисяч громадян пройшли військову підготовку. Після російської агресії проти України Фінляндія відмовилася від нейтралітету та приєдналася до НАТО у 2023 році [34].

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виділити спільні риси: чіткі стратегічні документи; ефективна координація; достатнє фінансування (2-4% ВВП); розвинене експертне середовище; залучення суспільства; міжнародна інтеграція; інвестиції у технології; гнучкість та адаптивність. Для України особливо цінним є досвід країн Балтії щодо євроатлантичної інтеграції, Фінляндії у підготовці резерву, Естонії у кібербезпеці.

Висновки до розділу 1.

Узагальнення теоретичних підходів та аналіз нормативно-правової бази дозволяє сформулювати ключові висновки щодо сутності та ролі національних інтересів у державному управлінні.

По-перше, національні інтереси є базовою категорією політики національної безпеки, що визначає стратегічні орієнтири діяльності органів

публічної влади. Вони відображають узгоджені потреби особистості, суспільства і держави та формують основу цілепокладання у сфері безпеки.

По-друге, законодавче визначення національних інтересів, закріплене в Законі України «Про національну безпеку України», закладає людиноцентричний підхід, відповідно до якого захист прав і свобод людини є первинним щодо інших державних пріоритетів. Такий підхід відповідає європейським стандартам публічного управління.

По-третє, структура національних інтересів є багаторівневою, охоплюючи інтереси особистості, суспільства та держави. Ці рівні є взаємозалежними, а їх узгодження – одне з ключових завдань системи публічного управління.

По-четверте, у сучасних умовах повномасштабної агресії РФ пріоритетності набули критичні інтереси, пов'язані зі збереженням суверенітету, територіальної цілісності, сталості державних інституцій та захистом населення. Це зумовило посилення ролі органів сектору безпеки й оборони та підвищило вимоги до координації державної політики.

По-п'яте, оновлення стратегічних документів у 2020–2025 роках засвідчує розширення змісту національних інтересів, зокрема включення пріоритетів культурної безпеки, захисту національної пам'яті, інформаційної стійкості та розвитку людського потенціалу. Це відповідає сучасному розумінню безпеки як комплексного та міжсекторального явища.

По-шосте, формування та реалізація національних інтересів має інституційну основу, що включає Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів, РНБО та інші суб'єкти публічної влади. Важливе значення має координація та узгодженість політик, особливо в умовах воєнного стану та подальшого відновлення.

По-сьоме, розвиток співпраці з ЄС і НАТО, а також виконання зобов'язань за відповідними євроінтеграційними процесами, формує довгостроковий стратегічний національний інтерес, який визначає внутрішні реформи та адміністративні трансформації.

Отже, національні інтереси України виступають концептуальною рамкою, що забезпечує цілісність та послідовність державної політики у сфері безпеки. Для публічного управління важливим є їх чітке визначення, інституційна координація та адаптивність до сучасних викликів, що дозволяє ефективно реагувати на загрози й забезпечувати стійкий розвиток держави.

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ

2.1. Правові основи захисту національних інтересів України.

Правове забезпечення захисту національних інтересів України становить систему нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері національної безпеки. Ця система включає норми конституційного, адміністративного, міжнародного права.

Конституційні засади. Конституція України як Основний Закон держави закладає фундаментальні правові основи. Стаття 1 визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу [35]. Стаття 2 проголошує, що суверенітет України поширюється на всю її територію, а територія є цілісною і недоторканою.

Стаття 17 Конституції України визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [35]. Оборона України покладається на Збройні Сили України.

Конституція визначає повноваження вищих органів у сфері національної безпеки:

- **Президент України** (стаття 106) є гарантом державного суверенітету, здійснює керівництво у сферах національної безпеки, очолює РНБО;
- **Верховна Рада України** (стаття 85) визначає засади національної безпеки, затверджує структуру та чисельність Збройних Сил;
- **Кабінет Міністрів України** (стаття 116) забезпечує національну безпеку і обороноздатність.

Таким чином, конституційний рівень правового регулювання визначає базові засади розподілу повноважень, взаємодії органів державної влади та легітимації застосування сили в інтересах захисту національної безпеки.

Базовий Закон про національну безпеку. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII є системоутворюючим актом [1]. Закон визначає правові основи, цілі, принципи, функції та повноваження органів державної влади.

Стаття 1 Закону містить базові категорії, такі як «національна безпека», «національні інтереси України», «загроза національній безпеці», «сектор безпеки і оборони». Це забезпечує уніфікований понятійний апарат для всієї системи безпекових правовідносин. Стаття 3 конкретизує фундаментальні національні інтереси (державний суверенітет і територіальна цілісність, європейська та євроатлантична інтеграція, розвиток демократичної правової держави, захист прав і свобод людини тощо), а стаття 4 закріплює принципи державної політики у сфері національної безпеки – верховенство права, пріоритет прав і свобод людини, демократичний цивільний контроль, прозорість і підзвітність органів сектора безпеки і оборони.

Суттєвим нововведенням Закону є закріплення системи стратегічних документів у сфері національної безпеки (статті 25–27): Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки і цивільного захисту, Стратегія кібербезпеки України, інші секторальні стратегії. Таким чином, правові підстави захисту національних інтересів набувають не лише нормативного, а й програмно-цільового характеру, що дозволяє забезпечити планування на середньо- та довгострокову перспективу й адаптацію до динамічного безпекового середовища.

Спеціальні закони сектора безпеки і оборони. Правову основу захисту національних інтересів становлять також спеціальні закони, якими врегульовано діяльність ключових суб'єктів сектору безпеки і оборони:

- **Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України»** від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР визначає статус, функції РНБО як координаційного органу [36];
- **Закон України «Про оборону України»** від 6 грудня 1991 року № 1932-XII визначає основи оборони держави [37];

- **Закон України «Про Збройні Сили України»** від 6 грудня 1991 року № 1934-XII визначає функції та завдання Збройних Сил [38];
- **Закон України «Про Службу безпеки України»** від 25 березня 1992 року № 2229-XII визначає правову основу діяльності СБУ [39];
- **Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки України»** від 01 грудня 2005 року № 3160-IV [40];
- **Закон України «Про Національну гвардію України»** від 13 березня 2014 року № 876-VII [41];
- **Закон України «Про національну поліцію»** від 2 липня 2015 року № 580-VIII [42];
- **Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»** від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII [26];
- **Закон України «Про правовий режим воєнного стану»** від 12 травня 2015 року № 389-VIII [43].

У період після 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року, зазначені закони неодноразово змінювалися з метою посилення спроможностей сектору безпеки і оборони, удосконалення управління в умовах воєнного стану, розширення інструментів санкційної політики, протидії колабораціонізму, воєнним злочинам, кіберзагрозам тощо.

Стратегічні документи:

Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена Указом Президента від 14 вересня 2020 року № 392/2020, є головним документом довгострокового планування [2].

Стратегія визначає п'ять стратегічних цілей:

1. Відсіч збройній агресії РФ та відновлення територіальної цілісності;
2. Розвиток оборонних спроможностей для стримування;
3. Зміцнення громадянського суспільства;
4. Підвищення ефективності державного управління;
5. Інтеграція в ЄС та НАТО.

Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента від 25 березня 2021 року № 121/2021, деталізує державну політику у воєнній сфері та визначає концепцію всеохоплюючої оборони України, яка передбачає поєднання зусиль Збройних Сил, інших військових формувань, сил територіальної оборони, органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання і громадян [19].

Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента від 26 серпня 2021 року № 447/2021, визначає пріоритети протидії кіберзагрозам, захисту критичної інформаційної інфраструктури, розвитку національної системи кіберзахисту та кіберстійкості, що є необхідною умовою захисту національних інтересів у цифровому середовищі [26].

Стратегія економічної безпеки на період до 2025 року, затверджена Указом Президента від 11 серпня 2021 року № 347/2021, визначає національні економічні інтереси: сталий розвиток економіки, інтеграція в європейський простір, розвиток співробітництва [18].

Після 2022 року стратегічні документи у сфері національної безпеки та оборони доповнювалися численними рішеннями РНБО та указами Президента, спрямованими на санкційний тиск на державу-агресора, реформування сектору безпеки, підвищення стійкості критичної інфраструктури, удосконалення системи громадської безпеки та цивільного захисту, проведення оглядів сектору безпеки з урахуванням критеріїв членства в ЄС та НАТО.

Міжнародно-правові зобов'язання:

Україна є учасницею ряду міжнародних договорів у сфері безпеки:

- **Статут ООН** (1945) – визначає основи міжнародного правопорядку;
- **Паризький меморандум** (1994) – містить гарантії безпеки України;
- **Угода про асоціацію з ЄС** (2014) – встановлює політичну асоціацію та економічну інтеграцію [44];
- **Хартія про особливе партнерство Україна-НАТО** (1997, оновлена 2009) [45];

- двосторонні договори з країнами-партнерами.

Після 2022 року європейський та євроатлантичний вектори остаточно закріпилися як стратегічні національні інтереси. 23 червня 2022 року Україні було надано статус кандидата на членство в ЄС, а 25 червня 2024 року офіційно розпочато переговори про вступ. У стосунках з НАТО ключове значення мають рішення Мадридського (2022) та Вільнюського (2023) самітів, на яких було суттєво посилено Комплексний пакет допомоги Україні, започатковано багаторічну програму підтримки реформ сектору безпеки і оборони та підтверджено, що майбутнє України – в НАТО. Ці міжнародно-правові й політико-правові акти істотно впливають на формування національного законодавства, вимагають його гармонізації з правом ЄС та стандартами НАТО і, відповідно, підсилюють інституційні можливості України щодо захисту власних національних інтересів.

Попри розгалужену систему нормативно-правових актів, у сфері захисту національних інтересів зберігається низка системних проблем. До ключових з них належать:

- **фрагментарність та несистемність** окремих норм законодавства, що ускладнює їх практичну імплементацію та ефективну координацію дій різних суб'єктів сектору безпеки і оборони;
- наявність колізій і прогалин, зокрема у сфері регулювання гібридних загроз, інформаційної безпеки, протидії кіберзлочинності, захисту критичної інфраструктури, економічної безпеки в умовах воєнного стану;
- застарілість окремих законів 1990-х років, які не повною мірою відповідають сучасним викликам та стандартам ЄС і НАТО;
- недостатня інституціоналізація стратегічного планування – потреба у чіткішій ієрархії, узгодженості та механізмах реалізації стратегічних документів, що неодноразово підкреслюється в науковій літературі та експертних оцінках;
- потреба у поглибленні демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, забезпеченні більшої прозорості діяльності

спеціальних служб за збереження необхідного рівня секретності, удосконаленні парламентського контролю в умовах особливого періоду.

Перспективні напрями вдосконалення правових основ захисту національних інтересів України пов'язані з комплексним оновленням законодавства відповідно до стандартів ЄС і НАТО, подальшою кодифікацією та систематизацією актів безпекового блоку, розбудовою ефективної системи стратегічного планування і ризик-орієнтованого управління, а також із поглибленням міжнародно-правової інтеграції України в європейський та євроатлантичний простір безпеки.

Таким чином, правові основи захисту національних інтересів України становлять комплексну, багаторівневу систему – від Конституції як акта найвищої юридичної сили до підзаконних нормативно-правових актів і стратегічних документів, від базових законів про національну безпеку, оборону, розвідку, поліцію та кібербезпеку до норм міжнародних договорів, політико-правових декларацій та рішень міжнародних організацій. Її подальший розвиток визначається, з одного боку, об'єктивною необхідністю реагування на безпрецедентні безпекові виклики, з іншого – вимогами європейської та євроатлантичної інтеграції, що зумовлює поступове наближення національної правової системи до стандартів колективної безпеки демократичних держав.

2.2. Система органів державної влади у сфері захисту національних інтересів.

Інституційне забезпечення захисту національних інтересів України становить розгалужену, багаторівневу систему органів державної влади та інших суб'єктів сектора безпеки і оборони, які згідно з Конституцією України та спеціальним законодавством наділені відповідними повноваженнями у сферах національної безпеки, оборони, громадської безпеки, розвідки, контррозвідки, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки. В умовах триваючої збройної агресії російської федерації ця система зазнала суттєвого

інституційного посилення, функціональної спеціалізації та інтеграції із системами колективної безпеки партнерів..

Президент України. до статті 102 Конституції України та статті 13 Закону України «Про національну безпеку України» Президент є главою держави і виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, а також прав і свобод людини і громадянина. У сфері національної безпеки Президент виконує ключову роль політичного та стратегічного керівництва [1, 35].

Основні повноваження Президента у сфері захисту національних інтересів включають:

- здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони, визначення пріоритетів та основних напрямів безпекової політики;
- головуванням Радою національної безпеки і оборони України, формування її персонального складу та внесення на розгляд РНБО стратегічних питань безпеки;
- затвердження стратегій і концепцій у сфері національної безпеки, оборони, кібербезпеки, економічної безпеки шляхом видання відповідних указів;
- внесення до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни, прийняття рішень про загальну або часткову мобілізацію, введення та припинення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях;
- призначення та звільнення вищого військового командування, керівників окремих органів сектору безпеки і оборони;
- прийняття рішень щодо застосування Збройних Сил України та інших військових формувань для відсічі збройної агресії, відновлення територіальної цілісності України, виконання міжнародних зобов'язань у сфері безпеки.

Таким чином, Президент концентрує політичну й стратегічну відповідальність за функціонування всієї системи безпеки і оборони, що

зумовлює особливий характер його повноважень у сфері захисту національних інтересів.

Рада національної безпеки і оборони України. РНБО України згідно зі статтею 107 Конституції України та Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» є координаційним органом при Президентові України, який організовує та координує діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. РНБО є центральним майданчиком вироблення узгоджених рішень щодо реагування на комплексні, у тому числі гібридні, загрози національній безпеці [35, 36].

Основні функції РНБО:

- підготовка проєктів Стратегії національної безпеки, Стратегії воєнної безпеки, Стратегії кібербезпеки, інших стратегічних документів у сфері безпеки і оборони;
- аналіз, оцінка та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз, у тому числі військових, політичних, економічних, інформаційних, кібернетичних, а також загроз критичній інфраструктурі;
- координація та контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки;
- підготовка пропозицій і проєктів рішень Президентові України, у тому числі щодо запровадження санкцій, мобілізаційних заходів, введення воєнного стану, здійснення структурних реформ у секторі безпеки і оборони.

Практика останніх років засвідчує зростання ролі РНБО як центру прийняття ключових безпекових рішень, насамперед у контексті санкційної політики проти держави-агресора та осіб, причетних до загроз національній безпеці, а також щодо захисту критичної інфраструктури та стабільності фінансової системи.

Верховна Рада України. Парламент здійснює законодавче забезпечення та парламентський контроль у сфері національної безпеки і оборони, відіграючи центральну роль у формуванні нормативної основи захисту національних інтересів. До його ключових повноважень належать:

- прийняття законів, що регулюють сферу національної безпеки, оборони, розвідки, кібербезпеки, санкційної політики, правового режиму воєнного стану тощо;
- визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у тому числі засад національної безпеки та стратегічних напрямів європейської і євроатлантичної інтеграції України;
- затвердження воєнної доктрини (Стратегії воєнної безпеки), структури та чисельності Збройних Сил України й інших військових формувань;
- затвердження Державного бюджету України, у тому числі видатків на національну безпеку і оборону, що є інструментом ресурсного забезпечення національних інтересів;
- затвердження указів Президента України про введення воєнного або надзвичайного стану, загальну чи часткову мобілізацію, використання Збройних Сил України та інших військових формувань.

Профільним органом парламентського контролю в цій сфері є Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, який готує законопроекти, аналізує ефективність застосування нормативно-правових актів, здійснює парламентський нагляд за діяльністю органів сектору безпеки, включаючи розвідувальні та правоохоронні структури.

Кабінет Міністрів України. Уряд України є вищим органом у системі органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сферах національної безпеки та оборони. Він організовує виконання законів, указів Президента України та рішень РНБО, координує діяльність міністерств і інших центральних органів виконавчої влади, відповідає за планування та реалізацію державних цільових програм у сфері безпеки, цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу, кібербезпеки, енергетичної та економічної безпеки.

Кабінет Міністрів затверджує низку підзаконних нормативно-правових актів, які деталізують механізми реалізації законів у безпековій сфері (положення про органи, державні програми, плани оборони держави,

мобілізаційні плани, плани функціонування єдиної державної системи цивільного захисту тощо), а також забезпечує взаємодію з органами місцевого самоврядування у питаннях територіальної оборони та стійкості громад.

Міністерство оборони України. Міністерство оборони України виступає основним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який формує і реалізує державну військову політику, політику у сфері оборони та військового будівництва. Воно здійснює стратегічне планування застосування Збройних Сил України, визначає напрями їх розвитку, забезпечує оборонне планування за стандартами НАТО, організовує матеріально-технічне, фінансове, кадрове та інше забезпечення ЗСУ. Міноборони є важливим інструментом інтеграції України до євроатлантичного простору безпеки шляхом впровадження стандартів і процедур НАТО у сфері оборони [46].

Збройні Сили України. ЗСУ є військовим формуванням для оборони України. Структура: Генеральний штаб Збройних Сил України; Командування об'єднаних сил ЗС України; Види ЗСУ: Сухопутні війська; Повітряні Сили; Військово-Морські Сили; Окремі роди сил ЗСУ: Сили спеціальних операцій; Сили територіальної оборони; Сили логістики; Сили підтримки; Медичні сили; Сили безпілотних систем; Окремі роди військ ЗСУ; Десантно-штурмові війська; Війська зв'язку та кібербезпеки [38].

Служба безпеки України. Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку, здійснюючи контррозвідувальну діяльність, боротьбу з тероризмом, захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, оборонного й економічного потенціалу, інформаційної та кібербезпеки. У воєнний період особливу актуальність набули повноваження СБУ щодо протидії диверсійно-розвідувальній діяльності спецслужб держави-агресора, боротьби з колабораціонізмом, виявлення та нейтралізації терористичних загроз і кібератак на критичну інфраструктуру [39].

Служба зовнішньої розвідки України. Служба зовнішньої розвідки України здійснює розвідувальну діяльність у сфері зовнішньополітичних,

воєнно-політичних, економічних та інших зовнішніх факторів, які можуть впливати на національні інтереси України. Вона забезпечує вищі органи державної влади розвідувальною інформацією про наміри і потенціал інших держав, міжнародних організацій та недержавних акторів, що дозволяє коригувати зовнішню політику, безпекові й оборонні стратегії з урахуванням сучасних загроз і викликів [40].

Міністерство внутрішніх справ України та система його органів.

Міністерство внутрішніх справ України забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, громадської безпеки і порядку, цивільного захисту. До системи МВС належать, зокрема:

- Національна гвардія України, яка виконує завдання з охорони громадського порядку, захисту державного кордону спільно з ДПСУ, участі в обороні держави, боротьбі з диверсійними та терористичними загрозами;
- Національна поліція України, що забезпечує охорону публічної безпеки, протидію злочинності, досудове розслідування в межах визначеної підслідності;
- Державна прикордонна служба України (ДПСУ), яка охороняє державний кордон, здійснює прикордонний контроль, протидіє незаконній міграції, транснаціональній злочинності, а в умовах воєнного стану виконує завдання з відсічі збройній агресії;
- Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), що організовує та здійснює заходи цивільного захисту, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі спричинених воєнними діями, обстрілами, руйнуванням критичної інфраструктури.

У комплексі органи системи МВС забезпечують внутрішню складову національної безпеки – громадську, техногенну, протидію злочинності, захист населення і територій від надзвичайних ситуацій [42].

Інші суб'єкти сектора безпеки і оборони. До системи органів, що беруть участь у захисті національних інтересів, відносяться також:

- Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку) – відповідає за урядовий зв'язок, захист державних інформаційних ресурсів, кіберзахист, функціонування Національного центру кібербезпеки;
- Управління державної охорони України (УДО) – здійснює охорону органів державної влади, посадових осіб, об'єктів, що мають стратегічне значення для безпеки держави;
- Національний банк України – забезпечує стабільність грошово-кредитної системи, фінансову та валютну стабільність, що є ключовим елементом економічної безпеки;
- Антимонопольний комітет України, Рахункова палата, інші органи державного фінансового контролю – сприяють захисту економічної конкуренції, прозорості й ефективності використання публічних фінансів;
- органи прокуратури та суди, які забезпечують кримінально-правовий і конституційно-правовий захист національних інтересів, притягнення до відповідальності за злочини проти основ національної безпеки, воєнні злочини, тероризм, колабораційну діяльність;
- органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації, що відіграють важливу роль у розбудові територіальної оборони, забезпеченні стійкості громад, захисті критичної інфраструктури на місцевому рівні.

У сучасних умовах до суб'єктів забезпечення національних інтересів дедалі активніше відносять також інститути громадянського суспільства, волонтерські та ветеранські організації, стратегічні підприємства оборонно-промислового комплексу, приватні суб'єкти кібербезпеки, які в межах публічно-приватної взаємодії роблять вагомий внесок у національну стійкість.

Таким чином, система органів у сфері захисту національних інтересів України є багаторівневою та поліфункціональною, поєднує органи загальної компетенції (Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів) та спеціалізовані органи сектора безпеки і оборони (Збройні Сили, СБУ, СЗР, НГУ, Національна поліція, ДПСУ, ДСНС, Держспецзв'язку тощо). З огляду на значний обсяг

нормативного матеріалу та множинність суб'єктів, детальний аналіз повноважень кожного з них виходить за межі даного дослідження. Натомість у подальших підрозділах увага зосереджуватиметься на ключових елементах функціонування цієї системи та її спроможності забезпечувати ефективний захист національних інтересів України в умовах триваючої збройної агресії та поглиблення європейської й євроатлантичної інтеграції.

2.3. Механізми координації діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Координація діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки є критично важливою для ефективного захисту національних інтересів.

Координація – це узгодження діяльності різних суб'єктів для досягнення спільних цілей. Вона передбачає:

- узгодження цілей та планів;
- розподіл функцій та ресурсів;
- встановлення механізмів взаємодії;
- обмін інформацією;
- спільне реагування на загрози.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає координацію як базовий принцип. Стаття 16 встановлює, що РНБО здійснює координацію діяльності органів виконавчої влади [1].

Рівні координації здійснюються наступним чином:

1. **Стратегічний рівень** – визначення цілей, пріоритетів через Президента та РНБО;
2. **Оперативний рівень** – планування та організація через міністерства;
3. **Тактичний рівень** – виконання завдань підрозділами.

Для забезпечення реалізації зазначених рівнів передбачено наступні механізми координації через РНБО.

РНБО є головним координаційним органом. Механізми: **Засідання РНБО** – розгляд ключових питань, прийняття рішень; **Рішення РНБО** – мають обов’язковий характер після введення в дію Указом Президента; **Моніторинг виконання** – Апарат РНБО здійснює постійний моніторинг; **Координаційні структури** – Координаційний центр кібербезпеки, робочі групи; **Експертно-аналітичне забезпечення** – підготовка аналітичних матеріалів.

Координація через Кабінет Міністрів.

Уряд координує через:

- засідання Кабміну;
- координаційні ради;
- міжвідомчі комісії;
- планування та звітність;
- бюджетне планування.

Секторальна координація.

У окремих секторах створені спеціалізовані механізми:

- **Оборонна сфера:** Генштаб координує застосування ЗСУ;
- **Боротьба з тероризмом:** Антитерористичний центр при СБУ;
- **Кібербезпека:** Координаційний центр при РНБО;
- **Цивільний захист:** ДСНС координує заходи.

Інформаційний обмін.

Механізми обміну інформацією:

- системи захищеного зв’язку;
- єдині інформаційні системи;
- аналітичні продукти спецслужб;
- брифінги та наради.

Всеосяжний підхід.

Сучасні виклики вимагають всеосяжного підходу, що передбачає координацію військових, дипломатичних, економічних, інформаційних інструментів та залучення широкого кола суб’єктів.

Міжнародна координація.

Захист національних інтересів вимагає координації з партнерами:

- через структури НАТО;
- через механізми ЄС;
- двостороння координація;
- участь у міжнародних організаціях.

Проблеми координації.

Існують проблеми:

- дублювання функцій органів;
- недостатній обмін інформацією;
- відсутність єдиного центру у деяких сферах;
- обмежені аналітичні спроможності;
- конкуренція за ресурси.

Шляхи вирішення:

- чітке розмежування повноважень;
- створення єдиних інформаційних систем;
- призначення координаторів;
- розвиток аналітичних підрозділів;
- прозоре бюджетне планування.

Досвід координації в умовах війни.

Повномасштабна агресія актуалізувала координацію. Позитивний досвід:

- єдине воєнно-цивільне командування на регіонах;
- координація військової допомоги з партнерами;
- взаємодія ЗСУ та тероборони;
- спільна протидія дезінформації.

Висновки до розділу 2.

Аналіз чинної нормативно-правової бази та інституційного механізму захисту національних інтересів дозволяє зробити кілька узагальнень, важливих для сфери публічного управління.

По-перше, система правового регулювання у сфері національної безпеки є багаторівневою та взаємопов'язаною, поєднуючи конституційні норми, спеціальні закони та стратегічні документи. Її побудова забезпечує цілісність політики безпеки та узгодженість дій публічної влади.

По-друге, законодавство визначає сучасну модель сектору безпеки й оборони, де акцент зміщено на демократичний цивільний контроль, прозорість управління та відповідальність державних інституцій. Це відповідає вимогам євроінтеграції та міжнародним стандартам.

По-третє, стратегічні документи, зокрема Стратегія національної безпеки України та суміжні доктрини, забезпечують довгострокове планування та визначають пріоритети державної політики в умовах безпекових викликів. У період повномасштабної агресії РФ їхнє значення істотно зросло, оскільки вони формують рамку для рішень у воєнній, інформаційній, економічній та гуманітарній сферах.

По-четверте, інституційна система забезпечення національної безпеки функціонує на основі чітко розподілених повноважень між Президентом України, Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, РНБО та іншими суб'єктами. При цьому роль координації та міжвідомчої взаємодії є визначальною, адже ефективність реагування на загрози залежить від узгодженості рішень і дій різних органів влади.

По-п'яте, воєнний стан та оновлення безпекових практик з 2022 року актуалізували потребу в підвищенні інституційної спроможності, гнучкості державної політики та адаптивному управлінні. Особливого значення набули питання кіберзахисту, інформаційної стійкості, критичної інфраструктури та кризового менеджменту.

По-шосте, інтеграція України до ЄС і НАТО визначає траєкторію реформи сектору безпеки, сприяє гармонізації законодавства та впровадженню стандартів колективної безпеки. Це формує нові вимоги до якості публічного адміністрування та стратегічного планування.

Отже, нормативно-правова та інституційна система захисту національних інтересів України є структурованою та функціонально орієнтованою, але потребує подальшого розвитку з урахуванням динаміки загроз, досвіду воєнного часу та євроінтеграційного курсу. Для публічного управління ключовим завданням є забезпечення ефективної координації, підвищення інституційної спроможності та адаптація державної політики до сучасних безпекових реалій.

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

3.1. Актуальні загрози національним інтересам України в сучасних умовах.

Ідентифікація та аналіз загроз є необхідною умовою формування ефективної державної політики. Загрози мають комплексний характер та зумовлені зовнішніми і внутрішніми факторами. Проаналізуємо поняття та класифікацію загроз.

Згідно зі статтею 1 Закону «Про національну безпеку України», загрози – це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють реалізацію національних інтересів [1].

Класифікація:

За джерелом:

- зовнішні – від інших держав, транснаціональних акторів;
- внутрішні – через внутрішні проблеми.

За сферами:

- військові, політичні, економічні, соціальні, інформаційні, екологічні, кібернетичні.

За характером:

- реальні – вже реалізуються;
- потенційні – можуть реалізуватися;
- прогнозовані – очікуються.

Воєнна агресія російської федерації.

Найбільшою загрозою є збройна агресія рф, розпочата у 2014 році та ескалація у лютому 2022 року. Стратегія національної безпеки визначає її як головну загрозу [2].

Агресія має на меті:

- ліквідацію державності України;

- окупацію території;
- знищення національної ідентичності;
- підлив міжнародного порядку.

Прояви:

- повномасштабні бойові дії;
- окупація територій (АР Крим, частини областей);
- воєнні злочини проти цивільних;
- руйнування інфраструктури;
- екологічні злочини (підлив Каховської ГЕС).

Наслідки:

- тисячі загиблих військових та цивільних;
- мільйони ВПО та біженців;
- величезні економічні втрати;
- руйнування міст та інфраструктури.

Гібридні загрози.

Росія застосовує гібридні загрози:

Інформаційно-психологічна агресія:

- масована пропаганда;
- дезінформація;
- маніпулювання громадською думкою;
- розпалювання конфліктів;
- фейки у соцмережах.

Кібернетичні атаки:

- атаки на критичну інфраструктуру;
- зламування урядових систем;
- крадіжка даних;
- DDoS-атаки;
- кібершпіонаж.

Економічний тиск:

- енергетичний шантаж;

- торговельні обмеження;
- блокування морських шляхів;
- крадіжка активів.

Внутрішні загрози.

Корупція – підриває ефективність державного управління, знижує довіру до влади, перешкоджає євроінтеграції.

Олігархічний вплив – концентрація економічної та політичної влади в руках олігархічних груп, що суперечить національним інтересам.

Соціально-економічні проблеми:

- бідність та соціальна нерівність;
- міграція трудових ресурсів;
- демографічна криза;
- низька якість освіти та охорони здоров'я.

Загрози енергетичній безпеці.

Попри зниження залежності від російського газу, залишаються виклики:

- атаки на енергетичну інфраструктуру;
- потреба у диверсифікації джерел енергії;
- розвиток відновлюваної енергетики;
- інтеграція з енергосистемою ЄС.

Екологічні загрози.

- руйнування довкілля внаслідок війни;
- забруднення територій;
- загроза ядерним об'єктам (ЗАЕС);
- зміна клімату.

Загрози у гуманітарній сфері.

- депортація та примусова зміна ідентичності на окупованих територіях;
- руйнування культурної спадщини;
- викрадення дітей;
- травматизація суспільства.

Резнікова О.О. у аналітичній доповіді «Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні» (2017) досліджує загрози тероризму, які залишаються актуальними [10].

Пріоритизація загроз.

На сучасному етапі пріоритетними є:

1. Відсіч збройній агресії РФ;
2. Протидія гібридним загрозам;
3. Забезпечення економічної стійкості;
4. Підтримання суспільної консолідації;
5. Захист критичної інфраструктури.

Таким чином, Україна стикається з комплексом взаємопов'язаних загроз, серед яких російська агресія є екзистенційною загрозою, що вимагає мобілізації всіх ресурсів держави та суспільства.

3.2. Стратегічні пріоритети державної політики захисту національних інтересів.

Визначення стратегічних пріоритетів є ключовим завданням державної політики у сфері національної безпеки. Пріоритети мають відображати найважливіші національні інтереси та найактуальніші загрози.

Методологія визначення пріоритетів.

Пріоритети визначаються на основі:

- аналізу національних інтересів;
- оцінки загроз;
- врахування ресурсних можливостей;
- міжнародного контексту;
- суспільного консенсусу.

Горбулін В.П. у статті «Національна безпека як пріоритет сучасного державотворення» (2017) підкреслює необхідність чіткого визначення пріоритетів з урахуванням обмежених ресурсів [21, с. 25-29].

Стратегія національної безпеки України визначає п'ять стратегічних цілей [2]:

1. Відсіч збройній агресії російської федерації та відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону.

Це найвищий пріоритет у поточних умовах. Включає:

- забезпечення обороноздатності держави;
- деокупацію тимчасово окупованих територій;
- відновлення контролю над державним кордоном;
- притягнення агресора до відповідальності;
- отримання репарацій за завдані збитки.

Для реалізації необхідно:

- нарощування спроможностей ЗСУ;
- постачання сучасного озброєння;
- підготовка резервів;
- розвиток ОПК;
- підтримка міжнародних партнерів.

2. Розвиток оборонних і безпекових спроможностей для гарантованого стримування та відсічі збройній агресії.

Навіть після завершення активної фази війни Україна матиме потребу у потужних оборонних спроможностях для стримування майбутніх загроз.

Напрями:

- модернізація ЗСУ відповідно до стандартів НАТО;
- розвиток всіх видів та родів військ;
- створення ракетного щита;
- розвиток ППО;
- кібероборонні спроможності;
- розвідувальні можливості;
- мобілізаційна готовність.

3. Зміцнення громадянського суспільства, досягнення соціальної згуртованості, інклюзивності та гендерної рівності.

Стійке суспільство є необхідною умовою національної безпеки.

Завдання:

- розвиток демократичних інституцій;
- захист прав людини;
- підтримка громадських організацій;
- забезпечення свободи слова;
- протидія дискримінації;
- соціальна підтримка вразливих груп;
- інтеграція ВПО та ветеранів.

4. Підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки і оборони.

Ефективна система управління національною безпекою критично важлива.

Напрями:

- реформування сектору безпеки і оборони;
- посилення координації між органами;
- боротьба з корупцією;
- професіоналізація кадрів;
- впровадження сучасних технологій;
- покращення аналітичних спроможностей;
- демократичний цивільний контроль.

5. Набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Євроатлантична інтеграція є стратегічним пріоритетом, що забезпечує довгострокову безпеку та процвітання.

Завдання:

- виконання критеріїв членства в ЄС;
- досягнення повної сумісності з НАТО;

- гармонізація законодавства;
- проведення необхідних реформ;
- зміцнення демократичних інституцій;
- боротьба з корупцією;
- розвиток ринкової економіки.

Додаткові пріоритетні напрями:

Економічна безпека.

Стратегія економічної безпеки визначає два напрями: розвиток та безпековий напрям [18].

Завдання:

- відновлення економіки після війни;
- залучення інвестицій;
- розвиток інфраструктури;
- енергетична незалежність;
- продовольча безпека;
- фінансова стабільність;
- інноваційний розвиток.

Інформаційна безпека.

В умовах інформаційної війни критично важливо:

- протидія дезінформації та пропаганді;
- розвиток національного інформаційного простору;
- захист критичної інформаційної інфраструктури;
- стратегічні комунікації;
- медіаграмотність населення;
- підтримка незалежних ЗМІ.

Кібербезпека.

Стратегія кібербезпеки визначає пріоритети [26]:

- захист критичної інфраструктури від кібератак;
- розвиток кіберспроможностей;
- підготовка кібефахівців;

- міжнародне співробітництво у кіберпросторі;
- розвиток індустрії кібербезпеки.

Енергетична безпека.

Після масованих атак на енергосистему пріоритетами є:

- відновлення пошкодженої інфраструктури;
- децентралізація енергосистеми;
- розвиток відновлюваної енергетики;
- диверсифікація джерел енергії;
- інтеграція з енергосистемою ЄС;
- створення стратегічних резервів.

Міжнародна підтримка.

Підтримка міжнародних партнерів є критично важливою:

- військова допомога (озброєння, навчання);
- фінансова підтримка;
- політична підтримка (санкції проти РФ);
- гуманітарна допомога;
- підтримка євроінтеграції;
- притягнення РФ до відповідальності.

Післявоєнне відновлення.

Планування відновлення після війни:

- відбудова зруйнованої інфраструктури;
- розмінування територій;
- відновлення економіки;
- реінтеграція деокупованих територій;
- правосуддя перехідного періоду;
- психологічна реабілітація суспільства.

Баланс пріоритетів.

Важливо забезпечити баланс між:

- короткостроковими потребами оборони та довгостроковим розвитком;

- військовими витратами та соціальними програмами;
- внутрішніми та зовнішніми пріоритетами;
- різними сферами національної безпеки.

Ресурсне забезпечення пріоритетів.

Реалізація пріоритетів потребує:

- достатнього фінансування (оборона – понад 5% ВВП);
- міжнародної допомоги;
- ефективного використання ресурсів;
- залучення приватного сектору;
- інноваційних технологій.

Таким чином, стратегічні пріоритети державної політики захисту національних інтересів охоплюють оборонну, економічну, соціальну, інформаційну сфери, євроатлантичну інтеграцію та післявоєнне відновлення. Ці пріоритети є взаємопов'язаними і потребують комплексного підходу до реалізації.

3.3. Основні напрями удосконалення механізмів захисту національних інтересів України.

На основі проведеного дослідження можна сформулювати комплекс рекомендацій щодо удосконалення державної політики захисту національних інтересів України.

I. Удосконалення нормативно-правової бази.

1. Законодавчий рівень:

- Прийняти Закон України «Про стратегічне планування у сферах національної безпеки і оборони», що врегулює процедури розробки, узгодження, затвердження та моніторингу виконання стратегічних документів;
- Внести зміни до Закону України «Про національну безпеку України» щодо уточнення повноважень органів влади, посилення координаційних механізмів, запровадження системи індикаторів національної безпеки;

- Прийняти Закон України «Про основи національного спротиву», що врегулює всеосяжну оборону та тотальну мобілізацію суспільства;
- Оновити Закон України «Про Збройні Сили України» з урахуванням досвіду війни та стандартів НАТО;
- Прийняти Закон України «Про критичну інфраструктуру» для посилення її захисту.

2. Рівень стратегічних документів:

- Після завершення активної фази війни розробити нову Стратегію національної безпеки з урахуванням змін безпекового середовища, уроків війни, нових викликів;
- Розробити Стратегію післявоєнного відновлення, що визначить пріоритети, механізми, ресурси відбудови держави;
- Прийняти Стратегію стійкості (Resilience Strategy), що визначить заходи з підвищення стійкості держави та суспільства до кризових ситуацій;
- Розробити Національну розвідувальну стратегію для координації діяльності розвідувальних органів;
- Прийняти Стратегію протидії гібридним загрозам.

3. Гармонізація з міжнародними стандартами:

- Проводити систематичний аналіз відповідності українського законодавства *acquis communautaire* ЄС у сфері безпеки;
- Імплементувати стандарти НАТО у національне законодавство;
- Забезпечити виконання зобов'язань за міжнародними договорами.

II. Посилення інституційної спроможності.

1. Розвиток координаційних механізмів:

- Посилити роль РНБО як головного координаційного органу через розширення повноважень, збільшення ресурсів Апарату РНБО, створення потужного аналітичного підрозділу;
- Створити Національний центр ситуаційного моніторингу та координації реагування на загрози національній безпеці при РНБО з функціями 24/7 моніторингу, раннього попередження, координації реагування;

- Запровадити цифрову платформу координації діяльності органів сектору безпеки і оборони для обміну інформацією в режимі реального часу;
- Створити міжвідомчі координаційні центри у критичних сферах (кібербезпека, енергетична безпека, протидія гібридним загрозам);
- Запровадити щорічні міжвідомчі навчання з координації дій у кризових ситуаціях.

2. Реформування сектору безпеки і оборони:

- Завершити реформу Служби безпеки України відповідно до європейських стандартів спецслужб, позбавивши СБУ непрофільних функцій;
- Провести оптимізацію структури Збройних Сил з урахуванням досвіду війни, перехід на стандарти НАТО;
- Реформувати систему підготовки кадрів для сектору безпеки, створити єдину систему професійної військової освіти;
- Посилити систему демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони;
- Забезпечити гендерну рівність у секторі безпеки.

3. Розвиток аналітичних спроможностей:

- Створити потужну систему стратегічного аналізу та прогнозування загроз національній безпеці;
- Посилити експертно-аналітичні підрозділи в органах державної влади;
- Розвивати співпрацю з незалежними аналітичними центрами, залучати зовнішніх експертів;
- Запровадити систему регулярних аналітичних оглядів стану національної безпеки;
- Створити національну базу даних загроз та інцидентів у сфері національної безпеки.

III. Підвищення ефективності захисту у критичних сферах.

1. Оборонна сфера:

- Забезпечити фінансування оборони на рівні не менше 5% ВВП у післявоєнний період;
- Розвивати власний оборонно-промисловий комплекс, залучати іноземні інвестиції;
- Створити систему підготовки мобілізаційних резервів за зразком країн Балтії чи Фінляндії;
- Розвивати territorial defence (територіальну оборону) як складову всеосяжної оборони;
- Забезпечити повну сумісність ЗСУ зі збройними силами НАТО.

2. Кібербезпека:

- Створити Національне агентство кібербезпеки як центральний орган виконавчої влади;
- Розвивати національні кіберспроможності, включаючи кіберрозвідку та кібероборону;
- Запровадити обов'язкові стандарти кібербезпеки для критичної інфраструктури;
- Розвивати індустрію кібербезпеки, підтримувати стартапи;
- Підготувати достатню кількість кіберфахівців.

3. Енергетична безпека:

- Прискорити інтеграцію енергосистеми України з ENTSO-E;
- Розвивати відновлювану енергетику (сонячна, вітрова);
- Децентралізувати енергосистему, розвивати локальні джерела;
- Створити стратегічні резерви палива;
- Підвищити енергоефективність.

4. Інформаційна безпека:

- Створити ефективну систему стратегічних комунікацій держави;
- Розвивати національні ЗМІ, підтримувати незалежну журналістику;
- Протидіяти дезінформації та пропаганді через fact-checking, медіаграмотність;
- Захищати інформаційну інфраструктуру від атак;

- Розвивати публічну дипломатію.

5. Економічна безпека:

- Забезпечити макроекономічну стабільність, контроль інфляції;
- Залучити інвестиції для відновлення та модернізації економіки;
- Розвивати високотехнологічні галузі, інновації;
- Забезпечити енергетичну та продовольчу безпеку;
- Інтегруватися в єдиний ринок ЄС.

IV. Залучення суспільства.

1. Розвиток громадянського суспільства:

- Підтримувати громадські організації у сфері національної безпеки;
- Залучати волонтерів до допомоги силам оборони;
- Розвивати громадський контроль над сектором безпеки;
- Проводити громадські консультації з питань національної безпеки.

2. Формування культури безпеки:

- Запровадити навчання з основ національної безпеки у школах та ЗВО;
- Проводити інформаційні кампанії з питань безпеки;
- Розвивати медіаграмотність населення;
- Готувати населення до дій у надзвичайних ситуаціях;
- Формувати патріотизм та національну свідомість.

V. Міжнародне співробітництво.

1. Євроатлантична інтеграція:

- Прискорити виконання критеріїв членства в ЄС та НАТО;
- Провести необхідні реформи (судова, антикорупційна, економічна);
- Забезпечити повну сумісність з стандартами ЄС та НАТО;
- Активно використовувати механізми допомоги ЄС (Ukraine Facility);
- Лобіювати інтереси України в міжнародних організаціях.

2. Стратегічне партнерство:

- Поглиблювати стратегічне партнерство з США, Великою Британією;
- Розвивати відносини з країнами Балтії, Польщею, скандинавськими країнами;
- Координувати позиції з партнерами щодо санкцій проти РФ;
- Залучати міжнародну допомогу для відновлення;
- Працювати над притягненням РФ до відповідальності.

3. Участь у міжнародних ініціативах:

- Активно брати участь у роботі ООН, ОБСЄ, Ради Європи;
- Підтримувати міжнародні зусилля з підтримання миру;
- Обмінюватися досвідом з іншими країнами;
- Надавати гуманітарну допомогу іншим державам.

VI. Моніторинг та оцінювання.

1. Система індикаторів:

- Розробити систему ключових індикаторів національної безпеки;
- Запровадити регулярний моніторинг стану національної безпеки;
- Публікувати щорічні звіти про стан національної безпеки;
- Проводити незалежні аудити ефективності політики.

2. Оцінювання ефективності:

- Оцінювати ефективність заходів за досягненням цілей;
- Проводити порівняльний аналіз з іншими країнами;
- Враховувати рекомендації міжнародних організацій;
- Коригувати політику на основі результатів оцінювання.

VII. Ресурсне забезпечення.

1. Фінансування:

- Забезпечити достатнє та стабільне фінансування національної безпеки;
- Оптимізувати використання ресурсів, підвищити ефективність витрат;
- Залучати міжнародну допомогу;

- Розвивати державно-приватне партнерство у сфері безпеки.

2. Кадрове забезпечення:

- Підвищити престиж служби у секторі безпеки і оборони;
- Забезпечити гідну оплату праці;
- Розвивати систему професійної підготовки та перепідготовки;
- Запровадити ефективну систему добору кадрів;
- Забезпечити соціальний захист військовослужбовців та ветеранів.

Очікувані результати.

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить:

- підвищити ефективність захисту національних інтересів;
- посилити обороноздатність держави;
- покращити координацію органів сектору безпеки;
- наблизити Україну до членства в ЄС та НАТО;
- підвищити стійкість держави та суспільства;
- забезпечити сталий розвиток України.

Важливо розуміти, що реалізація рекомендацій потребує політичної волі, консолідації зусиль органів влади, підтримки суспільства, міжнародного співробітництва та достатніх ресурсів.

Висновки до розділу 3.

Узагальнення проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що сучасна система захисту національних інтересів України функціонує в умовах багатовимірних загроз, серед яких збройна агресія Російської Федерації має екзистенційний характер. У поєднанні з гібридними, інформаційними, кібернетичними, економічними, енергетичними, екологічними та гуманітарними викликами вона формує комплексне небезпекове середовище, що ставить під загрозу суверенітет, територіальну цілісність, національну ідентичність та стійкість суспільства. Це зумовлює об'єктивну необхідність чіткої ідентифікації, класифікації та пріоритизації загроз як теоретико-методологічного підґрунтя державної політики у сфері національної безпеки.

Визначені Стратегією національної безпеки стратегічні пріоритети – відсіч агресії та відновлення територіальної цілісності, розвиток оборонних і безпекових спроможностей, зміцнення громадянського суспільства, підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки, євроатлантична та євроінтеграційна траєкторія розвитку – відображають перехід до комплексного, багатовимірного розуміння безпеки. Захист національних інтересів виходить за межі суто військового виміру й охоплює економічну, інформаційну, енергетичну, кібернетичну та соціально-гуманітарну сфери, що потребує інтегрованого та скоординованого підходу.

Запропоновані у підрозділі 3.3 рекомендації свідчать, що ключовими умовами підвищення ефективності механізмів захисту національних інтересів є: вдосконалення нормативно-правової бази (зокрема у сфері стратегічного планування та розмежування повноважень суб'єктів безпеки), посилення інституційної спроможності сектору безпеки і оборони, розвиток аналітичних та координаційних механізмів, підвищення рівня захисту у критичних сферах (оборона, кіберпростір, енергетика, інформаційний простір, економіка), а також залучення громадянського суспільства до формування й контролю реалізації безпекової політики. Важливими детермінантами результативності виступають міжнародне співробітництво, євроатлантична інтеграція, системний моніторинг та оцінювання ефективності державних рішень, а також забезпечення належного фінансового й кадрового ресурсу.

Отже, удосконалення державної політики захисту національних інтересів України має здійснюватися на засадах комплексності, стратегічного планування, інституційної стійкості, демократичності та широкої суспільної участі з опорою на міжнародно-правові механізми й партнерську підтримку. Реалізація окреслених пріоритетів і рекомендацій створює передумови для підвищення спроможності держави протидіяти наявним і потенційним загрозам, забезпечувати безпеку, стабільність та сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження державної політики захисту національних інтересів України дозволяє сформулювати наступні висновки, які відображають як теоретико-методологічні засади, так і нормативно-правові, інституційні та практичні аспекти функціонування системи національної безпеки.

По-перше, встановлено, що національні інтереси є фундаментальною й водночас системоутворювальною категорією у сфері державного управління та політики національної безпеки, яка визначає стратегічні орієнтири розвитку держави, суспільства та особистості. Законодавче закріплення національних інтересів у Законі України «Про національну безпеку України» забезпечує їх нормативну визначеність та інтегрує людиноцентричний підхід, відповідно до якого права та свободи людини, її безпека й добробут визнаються базовою складовою національних пріоритетів. Структура національних інтересів, що охоплює інтереси особистості, суспільства та держави, має багаторівневий і взаємозалежний характер, а їх узгодження є ключовою передумовою цілісності та послідовності публічної політики.

По-друге, аналіз зарубіжного досвіду (США, країн ЄС, Великої Британії, країн Балтії, Польщі, Фінляндії, Естонії тощо) засвідчив, що ефективна політика захисту національних інтересів ґрунтується на наявності чіткої стратегічної візії, розвиненій системі стратегічного планування, належному фінансуванні, дієвій координації суб'єктів безпеки, опорі на експертно-аналітичне середовище та активному залученні суспільства. Для України особливо важливими є напрацювання держав, що мають досвід протидії російській загрозі, розбудови всеосяжної оборони, кіберзахисту та інформаційної стійкості. Їх творче запозичення та адаптація до національних умов здатні посилити спроможність української системи безпеки.

По-третє, нормативно-правова система захисту національних інтересів України характеризується багаторівневістю, комплексністю та відносною узгодженістю. Вона включає конституційні норми, спеціальне законодавство у сфері національної безпеки й оборони, діяльності силових структур,

кібербезпеки, інформаційної безпеки, а також стратегічні документи – Стратегію національної безпеки, галузеві стратегії, концепції та доктрини. Разом із тим виявлено низку проблем: фрагментарність та застарілість окремих законів, недостатню системність стратегічного планування, потребу в подальшій гармонізації законодавства з acquis ЄС та стандартами НАТО, а також необхідність чіткого врегулювання процедур стратегічного планування, моніторингу й оцінювання ефективності політики.

По-четверте, інституційний механізм забезпечення національної безпеки України побудований на розподілі повноважень між Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою національної безпеки і оборони України, органами сектору безпеки і оборони та іншими суб'єктами державної влади. РНБО виконує ключову координаційну роль, забезпечуючи міжвідомчу взаємодію та формування консолідованих рішень у сфері безпеки. Водночас практика воєнного часу продемонструвала потребу в посиленні аналітичних спроможностей, інституційної стійкості, цифровізації процесів координації, а також у підвищенні прозорості, підзвітності та демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

По-п'яте, встановлено, що Україна функціонує в умовах багатовимірною, динамічного та взаємопов'язаного комплексу загроз національним інтересам. Екзистенційний характер має збройна агресія російської федерації, спрямована на ліквідацію української державності, окупацію територій та знищення національної ідентичності. У поєднанні з гібридними загрозами – інформаційно-психологічною агресією, кібернетичними атаками, економічним тиском, енергетичним шантажем, підривною діяльністю – вона формує вкрай напружене безпекове середовище. Додатковими чинниками ризику є внутрішні загрози: корупція, олігархічний вплив, соціально-економічні диспропорції, демографічні виклики, проблеми в гуманітарній та освітній сферах. Це зумовлює необхідність переходу від вузьковійськового до комплексного, всеосяжного розуміння безпеки.

По-шосте, стратегічні пріоритети державної політики захисту національних інтересів, закріплені в Стратегії національної безпеки України та суміжних документах, обґрунтовано орієнтовані на: відсіч збройній агресії та відновлення територіальної цілісності; розвиток оборонних і безпекових спроможностей для стримування майбутніх загроз; зміцнення громадянського суспільства й суспільної консолідації; підвищення ефективності системи управління національною безпекою; набуття повноправного членства в ЄС та НАТО. Додатковими магістральними напрямками виступають забезпечення економічної, інформаційної, кібернетичної, енергетичної та екологічної безпеки, а також планування післявоєнного відновлення, реінтеграції деокупованих територій і впровадження механізмів перехідного правосуддя. Ключовим завданням є досягнення балансу між короткостроковими оборонними потребами та довгостроковими цілями розвитку.

По-сьоме, розроблений у дослідженні комплекс рекомендацій щодо вдосконалення державної політики захисту національних інтересів має системний характер і спрямований на: оновлення та кодифікацію нормативно-правової бази, запровадження Закону про стратегічне планування у сфері національної безпеки і оборони, удосконалення Закону «Про національну безпеку України»; посилення інституційної спроможності через розвиток координаційних центрів, цифрових платформ обміну інформацією, завершення реформ у секторі безпеки і оборони; підвищення ефективності захисту в оборонній, кібернетичній, інформаційній, енергетичній та економічній сферах; розширення участі громадянського суспільства й формування культури безпеки; поглиблення міжнародного співробітництва та євроатлантичної інтеграції; створення дієвої системи моніторингу та оцінювання політики національної безпеки.

По-восьме, наукова новизна отриманих результатів полягає в комплексному розгляді державної політики захисту національних інтересів України крізь призму сучасних безпекових викликів, уточненні теоретико-методологічних засад категорії «національні інтереси», поглибленні

класифікації загроз, конкретизації системи стратегічних пріоритетів, а також у формулюванні концептуальних підходів до удосконалення координаційних механізмів і системи стратегічного планування у сфері національної безпеки.

Практична значущість дослідження виявляється в можливості використання його висновків та рекомендацій у діяльності органів публічної влади, насамперед РНБО, центральних органів виконавчої влади, профільних парламентських комітетів, а також у науково-освітньому процесі під час підготовки фахівців у галузі національної безпеки та публічного управління.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що державна політика захисту національних інтересів України в умовах російської агресії набуває екзистенційного виміру, оскільки прямо пов'язана з збереженням державного суверенітету, територіальної цілісності та національної ідентичності. Ефективний захист національних інтересів неможливий без комплексного, скоординованого й матеріально-забезпеченого підходу, який поєднує чітке нормативне визначення інтересів і загроз, дієву інституційну архітектуру, прозорі механізми координації, активну участь громадянського суспільства та потужну міжнародну підтримку.

Реалізація запропонованих у роботі рекомендацій створює передумови для посилення обороноздатності держави, підвищення стійкості суспільства, зміцнення довіри до органів публічної влади, прискорення євроінтеграційних і євроатлантичних процесів, а також для формування умов сталого відновлення України після завершення війни. Україна має необхідний потенціал – суспільну консолідацію, спроможні Збройні Сили та сектор безпеки, підтримку міжнародних партнерів і чітко задекларований стратегічний курс на інтеграцію до ЄС і НАТО. Ключовим завданням державної політики є збереження єдності, послідовне продовження реформ, ефективне використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів, що у сукупності дозволить забезпечити не лише перемогу у війні, а й побудову безпечної, стійкої та європейсько орієнтованої української держави в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
3. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Засади національної безпеки України : підручник. Київ : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
4. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : монографія / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : Вид-во «Кондор», 2007. 669 с.
5. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибрані наукові праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/Vlasuk-fin-99d56.pdf>
6. Медвідь Ф. М. Національні інтереси як основа національної безпеки України. *Часопис Львівського університету*. Серія історична. 2020. Вип. 52. С. 781–789. URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/781-789_Medvid-RM.pdf
7. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>
8. Андрєєва О. М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2009. 360 с.
9. Резнікова О. О. Національна безпека. Енциклопедія Сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ :

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71068>

10. Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні : аналіт. доповідь / за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2017. 60 с.

11. Абрамов В. І., Ситник Г. П., Смолянчук В. Ф. та ін. Глобальна та національна безпека / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.

12. Бочраніков В.П., Свешніков С.В., Пенчковський В.І. Закон України «Про національну безпеку України» і потреби нормативно-правового забезпечення воєнної політики. *Наука і оборона*. 2018. № 4. URL: DOI: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2018-5-4-03-07>

13. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американське панування та його геостратегічні імперативи. Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.

14. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. 7th ed. New York : McGraw-Hill, 2005. 688 p.

15. Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence. 4th ed. Boston : Longman, 2011. 368 p.

16. Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 429 p.

17. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 21 серпня 2025 року № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#n520>

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>

19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

20. Горбулін В. П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ : Інтертехнологія, 2009. 164 с.
21. Горбулін В. П. Національна безпека як пріоритет сучасного державотворення. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 1. С. 25–29.
22. Nye J. S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York : PublicAffairs, 2004. 192 p.
23. Adler E. Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates. *Handbook of International Relations* / ed. by W. Carlsnaes, T. Risse, B. A. Simmons. 2nd ed. London : SAGE, 2013. P. 112–144.
24. NATO's Comprehensive Approach. NATO official website. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_51633.htm
25. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
26. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 серпня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>
27. National Security Strategy of the United States. Washington : The White House, 2022. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
28. Defense Budget Overview: United States Department of Defense Fiscal Year 2024 Budget Request. Washington : DoD, 2023. URL: https://comptroller.war.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2024/FY2024_Budget_Request_Overview_Book.pdf
29. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Brussels : European External Action Service, 2016. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

30. A Strategic Compass for Security and Defence. Brussels : Council of the European Union, 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en
31. Global Britain in a Competitive Age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. London : HM Government, 2021 (updated 2025). URL: <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy>
32. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Official website. URL: <https://ccdcoe.org/>
33. Poland's National Security Strategy. Warsaw : National Security Bureau. https://www.fondapol.org/app/uploads/2025/09/263_torbicka_gb_2025-09-02_w.pdf
34. Finland's accession to NATO. NATO official website. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49594.htm
35. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
36. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 35. Ст. 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>
37. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
38. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 108. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
39. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

40. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 1 грудня 2005 року № 3160-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15#Text>

41. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 17. Ст. 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18>

42. Про національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

43. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

44. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

45. Charter on a Distinctive Partnership between NATO and Ukraine. NATO official website. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25457.htm

46. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF>

47. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>

48. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>

49. Литвиненко О. В. Українська національна безпека: стислий нарис. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2 (19). С. 121–126.
50. Горбулін В. П., Литвиненко О. В. Національна безпека: український вимір. Київ : ІПНБ, 2008. 104 с.
51. Про Стратегію забезпечення державної безпеки : Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
52. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
53. Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України : Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#n5>
54. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1. 831 с.; Т. 2. 715 с.
55. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій : методологія дослідження та забезпечення : монографія. Харків : Константа, 2006. 440 с.
56. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки : підручник. Київ : КНТ, 2009. 631 с.
57. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посібник. Ірпінь : НАГУ, 2000. 304 с.
58. Шевченко М. М., Зозуля О. С. Системи забезпечення національної безпеки адаптивного та креативного типів: порівняльний аналіз. *Державне управління: Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 16. С. 125–130.
59. Смолянюк В. Ф. Системні засади національної безпеки України. Вісник НАДУ при Президентіві України. Серія «Державне управління». 2015. № 4. С. 45–52.

60. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010, № 40, ст.527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

61. Чижов Д.А. Роль державного механізму в забезпечені прав та свобод людини у сфері національної безпеки України : монографія. Київ: 2023. 213 с.

62. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

63. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

64. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 38. Ст. 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

65. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/strategichnyy-analiz-bezpekovocho-seredovyscha-ukrayiny>

ДОДАТКИ

Додаток А

Структурно-логічна схема системи національної безпеки України

Елемент системи	Зміст / Приклади
Національні інтереси	Суверенітет і територіальна цілісність; демократичний розвиток; економічна стабільність; правопорядок; захист прав і свобод громадян
Загрози	Воєнна агресія; тероризм; кіберзагрози; економічна дестабілізація; інформаційні впливи; екологічні ризики
Суб'єкти забезпечення національної безпеки	Президент України; Верховна Рада; Кабінет Міністрів; РНБО; Служба безпеки України; Збройні Сили; Нацполіція; інші державні та недержавні інституції
Механізми захисту	Правові; організаційні; військові; дипломатичні; інформаційні; фінансово-економічні; технічні
Стратегічні документи	Стратегія національної безпеки; Воєнна доктрина; Стратегія кібербезпеки; інші державні програми та доктрини
Моніторинг та оцінювання	Аналіз стану безпеки; оцінювання ефективності заходів; прогнозування загроз; коригування стратегічних рішень

Порівняльна таблиця стратегій національної безпеки провідних країн

Країна	Назва документу	Рік / Останнє оновлення	Основні пріоритети (актуалізовані)
США	<i>National Security Strategy</i>	2022 (The White House)	Стратегічна конкуренція з Китаєм та Росією; економічна безпека та інвестиції всередині країни; зміна клімату як виклик нацбезпеці; захист демократичних інститутів (Center for American Progress)
Велика Британія	<i>Integrated Review: Refresh 2023</i>	2023 (GOV.UK)	Протидія загрозі Росії; технологічні пріоритети (AI, квант, телекомунікації, біологія); кібербезпека; економічна стійкість; демократична та соціальна резильєнтність; клімат та екологія (GOV.UK)
Польща	<i>Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP</i>	2025 (нова стратегія) (Polskie Radio online)	Недоторканність території; безпека громадян; сталий розвиток; формування міжнародної системи безпеки з урахуванням інтересів Польщі (Gov.pl)
Естонія	<i>National Security Concept</i>	2023 (оновлений документ) (Government of Estonia)	Головна загроза – Росія; соціальна згуртованість та стійкість; економічна безпека; внутрішня безпека; військова оборона; міжнародна співпраця; бюджет на оборону $\geq 3\%$ ВВП (Government of Estonia)
Україна	<i>Стратегія національної безпеки України</i>	2020 (оновлення — указ Президента Укаїни від 06.01.2025) (Zakon Rada)	Відсіч агресії; євроінтеграція; консолідація суспільства; інтегроване управління державним кордоном (доповнення 2025 року) (Zakon Rada)

Додаток В

Динаміка видатків на оборону України (2014-2025, в тому числі 2026 рік (попередньо))

Рік	Видатки на сектор безпеки й оборони (прибл., млрд грн)	Що саме враховано / джерело	% від ВВП (прибл.)
2014	38.5	офіційні дані/узагальнення (історичні)	≈ 2.4%
2015	86.4	офіційні дані/узагальнення (історичні)	≈ 4.4%
2020	120.0	бюджетні дані (передвоєнний рівень)	≈ 3.0%
2022	~1 536.6	підсумкові видатки сектору (генеральний + спеціальний фонд) — РНБО / Мінфін. (rnbo.gov.ua)	≈ 32.5% (РНБО: 32.5% ВВП). (rnbo.gov.ua)
2023	~1 848.5 (ген.фонд) / ~2 648.8 (усього: ген.+інші джерела)	РНБО — виконання по ген.фонду; Мінфін — сумарне фінансування (включно з грантами/дод.джерелами). (rnbo.gov.ua)	≈ 36–37% (за різними підходами; SIPRI/аналітики дають 37%/≈36% для 2023). (SIPRI)
2024	~2 088.1 – 2 153.0	RNBO: «100% профінансовано» — UAH 2 088.1 bn (ген.фонд); аналітики (CES) оцінювали ≈ UAH 2 153 bn сукупно. (rnbo.gov.ua)	≈ 34% (SIPRI / аналітика: ~34% ВВП у 2024). (SIPRI)
2025 (план / виконання на час проєктів)	≈ 2 220–2 300 (план / проєкт) — із подальшими правками	Держбюджет-2025 (проєкт/план): ≈ UAH 2.22 трлн (план без змін) ; уряд/парламент вносили зміни 2025 року (збільшення видатків — див. зміни/правки у 2025). (Ministry of Finance of Ukraine)	≈ 26–30% (залежно від підрахунків і правок у бюджеті) (Ministry of Finance of Ukraine)
2026 (проєкт бюджету)	Проєкт: UAH 2.8 трлн (запропонована сума на оборону/безпеку)	Проєкт Держбюджету-2026 (КМУ / Мінфін): заплановано ~ UAH 2.8 трлн на сектор «оборона і безпека» (27.2% ВВП). (Ministry of Finance of Ukraine)	≈ 27.2% (проєкт). (Ministry of Finance of Ukraine)

Примітка: Різке зростання видатків з 2022 року зумовлене повномасштабною російською агресією